Poštarina plaćena u gotovom

ZAGREB

BROJ 11. STUDENI 1939. GOD. VII.

Izlazi mjesečno. — Cijena godišnje za članove Din 40—, za nečlanove Din 50—. Pojedini brojevi Din 5·—

ZAGREB

REVIJA DRUŠTVA ZAGREBČANA
BROJ 11. GOD. VII. STUDENI 1939.

Prof. Dr. Eugen Sladović: (Svršetak)

VAŽNOST FUNKCIJA OBITELJI SA STAJALIŠTA DRŽAVNE I KOMUNALNE POLITIKE

Ekonomska funkcija

Socijalni i ekonomski značaj obitelji najuže je povezan s njezinom biološkom funkcijom. Pošto je primarna svrha obitelji upravljena na održanje potomstva (i to zdravog potomstva), morala je već primitivna obitelj u svojim prvim počecima stvoriti određene tehničke uređaje i tehničkih sredstava, kojima je bila svrha, da se potomstvo očuva od različitih štetnih utjecaja (od vremenskih nepogoda, napadaja od životinja i sl.). Tako se razvila ekonomska funkcija obitelji, koja je najuže povezana s njezinom tehničkom funkcijom. Već u najstarije vrijeme morala je obitelj urediti špilju, podići zemunicu, vodenicu ili kolibu, a kasnije kuću ili palaču, i udesit potrebno oruđe za lov (u stočarstvu i ratarstvu). Samo pripremanje i održavanje tih tehničkih sredstava dovelo je do podjele rada već u primitivnoj obitelji, jer se obavljanje određenog rada pomoću izrađenog oruđa povjeravalo onom članu obitelji, koji je u tome pokazivao najveću sposobnost i vještinu. Ekonomski razvitak čovječanstva pokazuje različite epohe[22]), koji polaze od primitivnih do savršenijih, dok kulturno čovječanstvo nije konačno dospjelo do sadašnjega ekonomskog stanja. Tu su se izmjenjivali, križali i upotpunjavali različiti stepenovi (lov i ribolov, nomadstvo, stočarstvo, ratarstvo, obrt, trgovina, industrija). Već u najprimitivnije vrijeme ljudskog razvitka morala je obitelj stvarati i čuvati zalihe hrane, da može prehraniti sebe i potomstvo u vremenima selenja, nerodica i zima. Postepeno razvio se kućni rad i kućni obrt, kojima i danas pripada velika važnost[23]). No pored svega privrednog razvitka

[22]) Friedrich Aereboe: Agrarpolitik, Berlin, 1928. str. 15.
[23]) Dr Eugen Sladović: Obrtno pravo. Zagreb 1925. str. 8 i sl.

zadržala je obitelj važnu privrednu funkciju. Tečajem vremena preuzele su posebne privredne grane (osnovane na načelu diobe rada) mnoge ekonomske funkcije, koje je prvobitno vršila svaka obitelj sama za sebe, ali to nije sve do današnjeg dana umanjilo njezinu privrednu važnost.

Naročito je potrebno naglasiti, da je značaj glavnoga ekonomskog momenta od uvijek pripadao zemljištu, na kojemu čovjek živi i radi sa svojom obitelji i od koje dobiva hranu i druge sirovine, bilo lovom, ribolovom, bilo pašom stoke, bilo poljodjelstvom, bilo rudarstvom ili drugom granom proizvodne privrede. Historički dolazilo je svako pleme, koje je okupiralo određeno zemljište (teritorij), pred komplicirane političke zadatke. S time u vezi započima njegovo preobražavanje u narod. Najjače pleme nastojalo je uvijek okupirati što veći teritorij, pa se tim povodom često događalo da je okupiralo i onaj teritorij, na kojemu su živjela susjedna slabija (neratobornija) plemena. Potonja morala su u takvom događaju određeni dio svog teritorija ustupiti pobjedničkom plemenu. Taj moment doveo je često i do stvaranja ili proširenja države.

Teorija i praksa političke ekonomije ograničuju svoj interes, vrlo često na početne stadije produkcijonog procesa i na veliku i malu trgovinu, a vrlo maćuhinski postupaju s kućnom privredom, koja predstavlja produkcijoni stadij, koji neposredno prethodi konzumu, a pripada mu naročita narodno-privredna važnost. Kućna privreda slijedi u mnogim državama u političko-ekonomskom i upravno-pravnom smislu sudbinu vlasništva na zgradama (»kućni posjed«), no i ako je izlučena iz privredne zajednice predstavlja ipak osnovni tip privrednog i društvenog života. Zato valja kućnu privredu smatrati osnovnim (a ne tek graničnim) političko-ekonomskim problemom. Svaka kućna privreda je privatna mala privreda, ali prema svojem broju predstavlja u skupnosti vodeću veleprivredu, najjačeg potrošača i najvažnijeg regulatora proizvodnje. U bivšoj Austriji i Njemačkoj dolazi na četiri stanovnika jedna kućna privreda, a okruglo tričetvrtine narodnog prihoda prolazi preko ruku kućedomaćice. Privredno vodstvo obitelji iziskuje mnogobrojna preduzetničko-tehnička zvanja i vještine, a potrošnja ravna se najzgodnije pomoću kućnog proračuna, koji obuhvaća u prvom redu stalne izdatke (najamnina, porez, osiguranje i sl.), a po tome pokretne izdatke za hranu i odijelo. No osim toga novčano-privrednog vodstva uključeno je u kućnoj privredi i poduzetničko-tehničko, vodstvo, koje se tiče kuhinje, uređenja stana, održavanja rublja i odijela i sl. Provedenje aktuelnoga radnog plana iziskuje racijonalnu radnu tehniku, koja se često služi i posebnim strojevima. Zbog važnosti počima se u novije vrijeme kućna privreda posebno izučavati. U Sjedinjenim Američkim Državama predaje se kućna privreda kao poseban kolegij na visokim školama, a u Europi bavi se tim problemima »Internationaler

Bund zur Förderung des hauswirtschaftlichen Unterrichtes« sa sjedištem u Freiburg-u (Švicarska). Radi ogromne važnosti kućne privrede[24]) za čitavu narodnu privredu pripada prednaobrazbi u vođenju kućanstva naročito značenje i to napose zbog toga, što izobrazba ženske mladeži za određena zvanja odvraća tu mladež od materije kućne privrede. Kućna privreda važna je i za borbu protiv kvarenja konzumnih privrednih dobara i za iskorišćavanje otpadaka kućne privrede, nadalje za pitanje kućne posluge, odnosno kao sredstvo za suzbijanje krize.[25])

Ti momenti pokazuju, važnost kućne privrede ili kućanstva, koje predstavlja jedan od osnovnih stupova narodne privrede. Opći narodni interes zahtjeva jačanje i ozdravljenje kućanstva. To shvaćanje prožima danas sve kulturne države. U Engleskoj i Sjedinjenim Državama izučava se nauka o kućanstvu na visokim školama u težnji, da se njezine potrebe i egzistencija mogu braniti znanstvenim oružjem. Ako se naime sva kućanstva unutar državnog područja shvate kao cjelina, pokazuje se očevidno, da njihovi problemi ne pretstavljaju samo interes pojedinih obitelji, nego se tiču dobrostanja i napretka čitavog naroda i države. U Austriji djeluju na području kućanstva oko jedan i pol milijun ljudi, kroz čije ruke prolazi oko tričetvrtine narodnog prihoda, što iznosi ukupno više milijarda šilinga, — a s takvim svotama ne rukuje (upravlja) nijedna druga skupina zvanja. Kućanstva obuhvaćaju u bivšoj Austriji oko jedan i pol milijuna malenih poduzeća, u kojima posluje oko jedan i pol milijuna domaćica i oko 100.000 (prema statističkom popisu od 30. VI. 1937: 92.245) kućnih pomoćnica. Svrsishodnost tih kućanstva zahtjeva, da se skrb posveti (osim njezi i odgoju djece) i mnogim pitanjima dnevnog života, što iziskuje poznavanje robe, iskorišćavanje različitih vrsta robe i sirovina, preobražavanje sirovina u gotove proizvode, zadovoljavanje različitih potreba što je skopčano s mnogovrsnim tehničkim spretnostima u šivanju, krpanju i sl.

S time u vezi troše kućanstva mnogobrojne sirovine i proizvode, koje iznose na tržište poljodjelstvo, obrt, industrija i trgovina te po tome utječu na čitavu narodnu privredu, i to u mnogo jačoj mjeri od svaka druga skupina zvanja. Kućanstva su najveći kupac, pa po tome utječu na uvoz robe i na trgovačku bilancu svake države, no pošto nijesu organizirana, ne zapaža se njihov efektivan i jači utjecaj na konzum u korist domaće privrede, odnosno na trgovačku politiku. No upravo potonja okolnost reflektira se nepovoljno na narodnu privredu. Na narodnu privredu utječe

[24]) Randprobleme der Volkswirtschaft: Hauswirtschaft—Kampf dem Verderb-Abfallverwertung (Volkswirtschaftlicher Aufklärungsdienst. Herausgegeben im Auftrage des Bundesministeriums für Handel und Verkehr XX-Amt für Wirtschaftspropaganda. Wien, Nro 78, vom 15. X. 1937).

[25]) Fr. W. Foerster: Christentum und Klassenkampf. Zürich. 1909, str. 265. i sl.

nepovoljno i nedovoljno iskorišćavanje sirovina i robe u kućantsvima tako, da se računa gubitak od 5% do 8% po svakom kućanstvu, a to u skupnosti iznosi ogromne svote, koje pretstavljaju gubitak u narodnoj imovini. Zbog toga preduzimlju moderne države organiziranu borbu protiv kvarenja sirovina i gotovih proizvoda i gubitaka u kućanstvima (na pr. savremena Njemačka). U tu svrhu potrebno je upućivati domaćice na racijonalno iskorišćavanje sirovina.

O tome nema dvojbe, da ženi i majci obitelji pripada velika važnost u obiteljskoj privredi.[26]) A kakav je njezin pravni položaj?... Prema odredbi § 91. o. gr. z. pripada mužu kao glavi obitelji »osobito pravo upravljati kućanstvom«, ali je i dužan ženi davati pristojno uzdržavanje prema svojoj imovini i zastupati ju u svim prigodama.[27]) No žena može glede svoje imovine postaviti svog punovlasnika, a punovlasno ovlaštenje muža dosiže samo tako daleko, koliko mu je žena izričito ustupila, odnosno koliko mu pripada po zakonu, jer prema § 1238. o. gr. z.: »Doklegod se žena ne protivi, uzima se po zakonu, da je povjerila mužu kao svom zakonitom zastupniku upravljanje svoje vlastite imovine«. No obrnuto opstoji pravno i zastupanje muža po ženi u onim događajima, u kojima je potrebno preduzeti mjere za održanje kućanstva. Prema starom shvaćanju označuje se potonja pravna ovlast žene kao »kućno gospodarstvo« ili prema njemačkoj terminologiji »die Schlüsselgewalt«, a označuje pravno ovlašćenje žene po kojemu može vršiti sve pravne poslove, koji su u vezi s podmirivanjem potreba kućanstva, i to za račun i obvezu muža. U nekim stranim zakonodavstvima je to ovlašćenje žene točnije određeno sa svim pravnim pošljedicama (pravima i dužnostima).[28]) Austrijski i hrvatski opći građanski zakon ne sadrži o tome potanje odredbe, a opseg toga ženinog ovlašćenja izvodi se iz odredbe § 1029. o. gr. z. o upravi i vodstvu kućanstva; pravno bazira opseg toga ovlašćenja na okolnosti, da je muž ženi povjerio upravu kućanstva, a lice, kojemu je povjerena određena uprava, opunovlašćeno je izvršiti sve što je skopčano s konkretnom upravom, odnosno što je obično s njome spojeno. Na osnovi te zakonske presumpcije ovlašćena je žena nabavljati živežne namirnice potrebne u obiteljskom kućanstvu, namještavati, plaćati i otpuštati služinčad i sl. Opseg ženine punovlasti obzirom na obiteljsko kućanstvo nije uvijek isti, nego se ravna prema konkretnim prilikama tako, da mu je gornja granica određena s

[26]) Dr. Ante Radić: Što vrijedi žena pri gospodarstvu? Dom. List hrvatskom seljaku za razgovor i nauk. Zagreb. Godina 2. Broj 16 od 23. VIII. 1901, str. 278—280, i broj 17. od 13. IX. 1901. str. 296—297.

[27]) Adolf Rušnov: Tumač obćemu austrijskom građanskom zakoniku. Drugo prerađeno izdanje priredio Dr S. Posilović. Zagreb. Knjiga prva, str. 168. i sl.

[28]) Marcel Planiol: Traité élémentaire de droit civil (onziéme édition avec la collaboration de Georges Ripert.). Tome premier. Paris, 1928., str. 323. i sl.

potrebama uređenog vođenja obiteljskog kućanstva. Za to žena nije ovlašćena bez dozvole muža primjerice sklapati ugovor o osiguranju, priznati opstojnost zastarjele tražbine i sl., jer to ne spada u okvir kućne privrede u užem smislu. S domaćom privredom u obiteljskim kućanstvima usko je spojeno pitanje njihove posebne organizacije. Tako se primjerice u bivšoj Austriji iznose u novije vrijeme prijedlozi, kojima se zagovara osnivanje posebne organizacije kućedomaćica kao poslodavaca i kućnih pomoćnica kao pomoćnih kućnih radnica u formi komora za domaćice (Hausfrauenkammer) ili komora za domaća kućanstva (Hauswirtschaftskammer) kao važnu skupinu socijalnih zvanja.

Država i općina moraju nastojati pomagati obitelji u njihovoj privrednoj funkciji, i to naročito širenjem prosvjete među mlade djevojke i žene (majke), upućivanjem u domaćinstvo i sl.

Žena i majka je duša doma. Hrvatska narodna poslovica izriče to riječima »žena drži tri ugla kuće, a muž samo jedan«, dok stara seljačka mudrost naglašuje, da žena može u svojoj pregači donijeti doma mnogo više, nego muž u kolima. Zbog toga i cijene narodi ženu, koja je »duša doma« i njegov dobar duh, jer s tim svojstvima služi obitelji, narodu i državi. Dnevni rad žene obuhvaća kod seljaka kuću (dom), dvorište, polje, vrt, voćnjak, staju i sl., a to znači da mora raditi u kući i izvan kuće. Kod žena u gradu skopčan je često njihov rad s posebnim zvanjem, kojemu se pored svoga prirodnog poziva mora posvetiti radi lakšeg izdržavanja obitelji i odgoja djece. Kućna privreda žene na selu započima sa shodnim uređenjem doma, a obuhvaća opskrbljivanje vodom, loženje, rasvjetu, kuhanje jela ,održavanje odijela i posoblja i t. d. No naročito valja istaknuti, da sva pitanja kućanstva kao dijela narodne privrede rezultiraju u zdravoj i racionalnoj ishrani, pranju rublja, jednostavnom krojačenju i šivanju, skrbi za dojenčad i odgoju djece, te vrtnom gospodarstu.[29]) Razumljivo je, da će žena na selu sve to zgodnije zadovoljavati, ako je pored odgoja u roditeljskoj kući za rana upućivana u najvažnija praktična načela, koja su važna za kućedomaćicu i majku. U tome leži važnost domaćinskih škola i obvezatne nastave u domaćinstvu.

Kod mlađe generacije potrebno je u obitelji poticati smisao štednje upućivanjem djece u ogromnu narodno-privrednu važnost štednje za narod i državu. Pored škole najvažniji poticatelj djece na štednju je obitelj. Tamo gdje djeca ne steknu smisao za štednju u obitelji i školi, ne može se očekivati napredak, a ako se takav smisao razvije i probudi, napredak ne može izostati. Treba uvažiti, da se narod može danas u mnogom ispravno prosuđivati baš po tome, kako je kod njegovih članova razvijen smisao za štednju. Smisao za štednju, koji je razvijen kod mnogobrojnih narodnih

[29]) Hildegard Caesar-Weigel: Das Tagewerk der Landfrau. Berlin. 1937.

članova, stvara smisao za štednju čitavog naroda i države, a stvoriti nove štedište znači neprestano povećavati kapital naroda te njegovu egzistenciju učvršćivati u sadašnjosti i budućnosti.

U vezi s ekonomskom funkcijom obitelji treba naročito istaknuti činjenicu da ona nije samo čuvar različitih socijalnih i kulturnih vrednota koje predaje u nasljedstvo svojem potomstvu, nego i čuvar ekonomskih vrednota materijalne naravi, koje stiče, čuva i prenosi na novu generaciju. U tu svrhu razvilo se nasljedno pravo, koje bazira na ideji, da se imovina nakon smrti vlasnika nastavlja u vlasništvu lica, koje je s vlasnikom u uskoj vezi na osnovi obiteljskih (ili srodnih) odnosa, odnosno po licu, koje vlasnik odredi u svojoj posljednjoj volji. Povijest nasljednog prava od prvih početaka do danas pokazuje njegovu usku povezanost s obitelji.[30]) Roditelji stiču i čuvaju stečenu imovinu u težnji, da ju prenesu na svoje potomstvo te mu time olakšaju terete života. Tu funkciju vrši obitelj i danas. Moderna tendencija nasljednog prava nastoji krug nasljedno-pravnih ovlašćenika-srodnika ascendenata stegnuti na što užu mjeru, dok je krug descendenata neograničen. Taj momenat pojavljuje se i na području privrednog (industrijalnog, trgovačkog) rada na kojemu kod mnogih naroda prevladava autohtonost i osobna svojstvenost poduzetnika, koji je najuže povezan s domaćim tlom i svojom užom domovinom, osnovano poduzeće prenosi se u istoj obitelji često kroz mnoge generacije od oca na sina; u takvim poduzećima zaposlene su često i sa strane radnika generacije istih obitelji, što stvara patrijarhalni odnos između vlasnika poduzeća (njegove obitelji) i zaposlenoga radnog osoblja. Tu se stvara uska zajednica poduzeća, koja povezuje rad i kapital intimnim obiteljskim vezama.

Moderna obitelj pokazuje visoki stepen prosvjećenosti, a u sebi spaja mnogovrsne posebne dijelove i specifične funkcije jer uključuje kompleks ženidbe, roditelja i djece, braće i sestara, krvnog srodstva, tazbine i kućne posluge. Zbog toga pretstavlja moderna obitelj diferenciranu zajednicu, koja se u mnogom ograničila na duhovno prosvjećivanje, održavanje i prokreaciju svoje personalne substancije, zatim na naknadu i nasljedovanje obiteljske imovine, i konačno na čuvanje narodnih osebina. Članovi moderne obitelji sačinjavaju integralne sastavne dijelove jedne socijalne elementarne zajednice, a svakom takvom dijelu pripada samostalna osobna vrijednost. Glava obitelji nije više vlasnik obiteljskih članova, nego samo najotmeniji član obiteljske cjeline, a obitelji, koje sačinjavaju narodnu, općinsku i državnu zajednicu, diferenciraju se prema svojim zvanjima od najviših društvenih vrhova do posljednje seljačke obitelji.[31])

[30]) Josef Kohler: Lehrbuch der Rechtsphilosophie. Dritte Auflage neu bearbeitet von Dr Erthur Kohler. Berlin—Grunewald. 1923. str. 176.

[31]) Dr A. Schäffle: Bau und Leben des socialen Körpers. (Zweite Auflage.) Zweiter Band: Specielle Sociologie. Tübingen. 1896. str. 69. i sl.

Obitelj je prema tome čuvarica bioloških, pedagoško-kulturnih, religijoznih, moralnih, socijalnih, ekonomskih i rasnih vrednota, koje prenose na svoje potomstvo. Na tome prenosu osniva se kontinuirani niz, koji spaja prošle generacije sa budućima i omogućuje ritmički tečaj kulturnog razvitka naroda i čovječanstva. Po tim svojim funkcijama postaje obitelj eminentno važan faktor u državi, koja je neobično interesirana na tome, da njezine obitelji postanu i ostanu što zdravije i trajnije. Na toj spoznaji baziraju svi odnosi, koji se tečajem kulturnog razvitka osnivaju između pojedinca, naroda, općine, države i obitelji, a na pomenutim funkcijama osniva se s jedne strane utjecaj obitelji na državu, a s druge strane utjecaj države na obitelj.[32])

Obzirom na pomenute bitne i važne funkcije, koje u narodnoj i političkoj zajednici vrši obitelj uopće, iziskuje potreba vremena da se u državnoj i komunalnoj politici posveti naročito pažnja obiteljima s mnogobrojnom djecom. Sadanje privredne i socijalne teškoće nalažu društvu, državi i političkoj samoupravi da zaštićuje obitelji s mnogobrojnom djecom. Razumijeva se samo sobom, da je za uspješnu provedbu takve socijalno-političke zaštite u općinama potrebno u prvom redu sabrati točne statističke podatke o obitelima s mnogobrojnom djecom, njihovom socijalnom stanju (prilike zaslužbe, stanovanju, prehrane, odgoja djece i sl.), potrebnoj vrsti zaštite itd. Radi donašanja potrebnih odluka potrebno je pri tome napose ustanoviti majke, koje su dale pet, šest, sedam, osam, devet, deset i više djece. U takvim obiteljima caruje često bolest, bijeda, nestašica i glad. Pošto su ta djeca budući građani, ne smije ih općina i država napustiti, nego se moraju za njih skrbiti, ako su takve skrbi potrebna. Država i općina ne smiju tu skrb prepustiti isključivo dobrotvornim (humanitarnim) društvima i organizacijama, niti svoju socijalnu akciju ograničiti samo na evidentiranje i iskazivanje moralnog priznanja u određenim prigodama (primjerice na dan materinstva i sl.). Država i općina ne smije gluha i slijepa pokraj obitelji (majka) s velikim brojem djece, kao da ih se ništa ne tiču. Zakonodavstvo i uprava moraju se u što većoj mjeri baviti s tom socijalno-političkom zaštitom i svim sredstvima omogućiti obiteljima (naročito onima s mnogobrojnom djecom) da uspješno vrše pomenute važne funkcije.[33]

Postoji li takva socijalno-politička skrb kod nas i da li je dovoljna? To pitanje opetovano je raspravljeno na sjednicama i skupštinama naših humanitarnih društava, u dnevnim i stručnim časopisima kao i u posebnim publikacijama. Opća je konstatacija, da se ta skrb preslabo

[32]) Dr Eugen Sladović: Obitelj i država (Hrvatski socijalni tjedan. Izdanje II. Zagreb, 1938., str. 65—96).

[33]) Dr W. Raeth: Leitfaden durch die Kommunalpolitik. Hamburg 1926, str. 204. i sl.

odrazuje u našem državnom zakonodavstvu. Ovdje iznose se samo neki primjeri, koji to dokazuju.

Od državnog zakonodavstva spominje se napose zakon od 15. XII. 1930. o porezu na neoženjena lica i poreznom oslobođenju lica s devetero i više djece.[34] Prema odredbi § 11 toga zakona noveliranoj § 22 zakona od 18. II. 1934[35] oslobađaju se od plaćanja neposrednih poreza i prireza (osim samoupravnih), koji se na ove poreze razporezuju, oni porezni obvezanici prema zakonu od 28. II. 1928. o neposrednim porezima, koji imaju devetero ili više žive djece. To vrijedi i za zadruge, ako makar jedan ženidbeni par ispunjuje pomenute uvjete. No to oslobođenje pripada pravo samo onim licima, čiji porez prema svim poreznim oblicima (iz § 1 zakona od 28. II. 1928 o neposrednim porezima) ne prelazi svotu od 500 din i čije najmlađe dijete nije navršilo 14 godina.

Ova novelirana zakonska odredba izmijenila je prijašnje pravno stanje. Prema tim pozitivnim zakonskim propisima pripada pravo na pomenuto porezno oslobođenje, koje ima danas devetero ili više djece tako, da određeno lice gubi to porezno oslobođenje, ako mu umre deveto dijete, ako njegovo najmlađe dijete navrši 14 godinu ili ako njegov porez premaši 500 dinara. Sa socijalno-političkog stajališta nije opravdano, da je zakonodavac ograničio to porezno oslobođenje na obitelji s devetero i više djece, a podjedno ga vezao uz teške uvjete, jer je oslobođenje od neposrednih poreza potrebno i obiteljima sa četvero, petero, šestero i osmero neopskrbljene djece, a naročito obiteljima s desetero, dvanaestero i više neopskrbljene djece, pa makar su mnoga od njih već prešla i 20 godina, ali nijesu opskrbljena. Sa stajališta socijalne pravde označuje se nepravednim zakonodavstvo, koje traži naplatu neposrednih poreza od roditelja s velikim brojem neopskrbljene djece, koja dokazano žive u siromaštvu. Pri tome valja uvažiti, da prema pomenutoj pozitivnoj zakonskoj odredbi (koja pruža pravo na porezno oslobođenje od neposrednih poreza licima, koja imaju devetero i više žive djece, čije najmlađe dijete nije navršilo 14 godina i čiji ukupni porez prema svim poreznim oblicima ne prelazi 500 din.), a u vezi s drugim zakonskim propisima nijesu oslobođena od plaćanja vojno-oprosnog poreza (vojnice), poreza na poslovni promet kao ni od posebnog doprinosa za narodnu obranu, jer ukupni iznos toga poreza sačinjava temelj za odmjerenje posebnog doprinosa za narodnu obranu. To znači, da su dužna uplatiti vojno-oprosni porez,[36]) porez na poslovni promet kao i poseban doprinos za narodnu obranu i ona lica, koja imaju devetero i više djece te ispunjuju sve pomenute uvjete od kojih ovisi oslobođenje od plaćanja neposrednih poreza. No pored toga moraju takva lica plaćati i školarinu, a i ako su oslobođena od državnih neposrednih poreza i prireza, moraju plaćati samoupravne prireze na državne poreze. U vremenu od 1 I 1931 do 25 III 1932 važilo je pomenuto porezno oslobođenje od državnih poreza i samoupravnih prireza za svako lice, koje ima ili je makar kad imalo jednovremeno žive devetero ili više zakonite djece, dok u vremenu od 25 III 1932 do 19 II. 1934 vrijedi to porezno oslobođenje uz iste uvjete s tim ograničenjem, da porezno zaduženje odnosnog lica ne premašuje 1000 dinara, dok od 20 II 1934 dalje važi ovo porezno oslobođenje samo za porezne obvezanike, koji imaju devetero ili više žive djece, od kojih najmlađe nije navršilo 14 godina i čije porezno zaduženje ne prelazi 500 dinara s time, da oslobođenje ne obuhvaća više samoupravne prireze na neposredne državne poreze, nego samo državne poreze i prireze.

To vrijedi i za porez na prihod od zgrada (kućarinu), pod koji potpadaju prema odredbi članka 29 zakona od 8 II 1928[37]) o neposrednim porezima sve zgrade na našem državnom području, koje su namijenjene za stanovanje ili određenu drugu trajnu upotrebu. Prema odredbi članka 32, točka 15 istog zakona, oslobođene su od toga poreza one zgrade, koje služe isključivo seljacima-poljodjelcima i njihovim poljodjelskim radnicima za stanovanje vani na selima i seoskim općinama, a u smislu odredbe k čl. 32, točka 15, provedbene naredbe ministarstva financija broj OP 107.000 od 29 VIII 1928[38]) potpadaju pod to oslobođenje zgrade, koje služe isključivo seljacima-poljodjelcima i njihovim poljodjelskim radnicima za stanovanje, ako se nalaze u selima do 5.000 stanovnika, ali im to porezno oslobođenje ne pripada, ako se i u takvim selima nalazi središte kotara. Ta zakonska odredba uopće ne uvažuje broj obiteljskih članova, i ako je poznato da opstoji veliki broj obitelji s mnogobrojnom djecom, koja su na dug podigli kuće, u kojima stanuju. Poznato je pored toga da mnoga samoupravna tijela određuju i svoje samoupravne poreze. Ako već država nije uvažila obitelji s mnogobrojnom djecom i prezaduženim kućama, trebala bi samoupravna tijela takvim obiteljima odnosne samoupravne prireze znatno sniziti ili (kod velikog broja djece) posve oprostiti.

Prema odredbi § 19, točka II, financijalnog zakona od 25. III. 1928.[39]) za godinu 1939.—1940. uveden je specijalni doprinos u svrhu stvaranja sredstava, koja će se unositi u fond za narodnu obranu i, u svrhu djelimičnog pokrića državnih obveza iz 6% državnog zajma za javne radove

[34]) Službene novine u Beogradu broj 292-C od 20. XII. 1930.

[35]) Službene novine u Beogradu broj 41.-X. od 20. II. 1934.

[36]) Čl. 227—232 zakona od 6. IX. 1929. o ustrojstvu vojske i mornarice (Službene novine u Beogradu broj 222-LXXXIX od 23. IX. 1929.) o vojnicima.

[37]) Službene novine u Beogradu broj 29.-VII. od 8. II. 1928.

[38]) Službene novine u Beogradu broj 225a-LXXIII od 28. IX. 1928. — Narodne Novine u Zagrebu broj 117 od 22. V. 1929.

[39]) Službene novine u Beogradu broj 74-XXI od 1. IV. 1939. — Narodne novine u Zagrebu broj 80. od 7. IV. 1939.

i narodnu obranu, a ubirat će se za vrijeme od 1. VII. 1939. do 30. VI. 1949. Kao osnova za razrez ovog doprinosa služi ukupno zaduženje fizičkih i pravnih lica prethodne porezne godine s neposrednim porezima s time, da se u ovo ukupno zaduženje (osnovu) ne unosi opći i skupni porez na poslovni promet, porez na luksus i vojno-oprosni porez. Taj specijalan doprinos razrezuje se i naplaćuje prema propisanim stepenima, osnovima i paušalnim iznosima. Ti zakonski propisi uvažuju (§ 19, točka II, 8) obiteljsko stanje poreznih obvezanika u toliko, što se od lica, koja imaju troje ili četvero zakonite žive malodobne djece naplaćuje taj specijalan doprinos prema najbližem nižem stepenu t. j. za jedan stepen niže, a od onih lica, koja imaju petero ili više zakonite žive malodobne djece naplaćuje se taj doprinos prema daljem narednom nižem stepenu t. j. za dva stepena niže od onoga redovitog stepena, u koji spadaju takva lica prema visini svog poreznog zaduženja (osnove). Od neoženjenih lica s preko 30 godina kao i od oženjenih lica i udovaca bez djece naplaćuje se (§ 19, točka II, 9) taj specijalan doprinos prema narednom višem stepenu, koji slijedi iza redovitog stepena, u koji spadaju prema visini svoga poreznog zaduženja (osnove), dok se specijalni doprinos na porez od pripadnosti iz službovnog odnosa naplaćuje u polovini odnosnoga paušalnog iznosa (§ 19, točka II, 10). Ove zakonske odredbe ne uvažuju u dovoljnoj mjeri socijalno-političke momente ni pomenute važne funkcije obitelji pa bi ih trebalo novelirati tako, da se odobri niži popust u poreznoj ljestvici za obitelji sa troje i četvero djece, i da se obitelji s petero i više neopskrbljene djece potpuno oslobode od toga novog poreznog opterećenja.

Naš porezno-pravni sistem pozna i porez na činovnički obiteljski doplatak. Prema odredbi § 21. zakona od 31. III. 1931. o državnim činovnicima[40]) sastoje činovničke pripadnosti od plaće, položajnog doplatka te osobnoga i obiteljskog doplatka. Prema § 22. istog zakona činovničkim pripravnicima pripada pored plaće i obitelji doplatak za skupoću. Prema § 24. istog zakona dijele se pripadnosti podvornika na plaću, te osobni i obiteljski doplatak za skupoću. No u § 28. istog zakona predviđeno je, da predsjednik ministarskog savjeta na prijedlog ministarstva financija propisuje naredbom uvjete prema kojima se stiču i gube prava na osobni i obiteljski doplatak odnosno da se prema potrebi mogu na isti način doplaci za skupoću povećati, umanjiti i ukinuti. Obiteljski doplatak za skupoću iznosio je prema odredbi § 27. istog zakona po 150 din mjesečno za ženu i svako dijete, ali je kasnije provedeno njegovo smanjenje tako, da prema odredbi točke I. riješenje ministarskog savjeta broj MS 792 od 6. X. 1937.[41]) iznosi 140 din mjesečno (bez obzira na razred skupoće) za svako dijete, koje je rođeno u zakonitoj ženidbi ili pozakonjeno.

[40]) Službene novine u Beogradu broj 73 od 1. IV. 1931. Narodne novine u Zagrebu broj 82 od 8. IV. 1931.

[41]) Službene novine u Beogradu broj 299-LXVI od 8. X. 1937.

Državni činovnici potpadaju prema odredbi članka 89.—103. zakona od 8. II. 1928. o neposrednim porezima pod plaćanje službeničkog poreza od svog prihoda iz nesamostalnog rada i zanimanja, koji potječe neposredno iz odnosa službe, a primaju ga (čl. 89.) u obliku plaće, dodataka na plaće svake vrste, mirovine, potpore i sl.

To znači, da državni činovnici, kojima prema pozitivnim zakonskim propisima pripadaju pomenuti, zaista čedni obiteljski doplaci za lakše uzdržavanje svoje obitelji, istovremeno plaćaju službenički porez od ukupnih svojih prihoda, dakle i od toga obiteljskog doplatka! Zašto je zakonodavac oporezovao i obiteljske doplatke, kad ih je dao za lakše izdržavanje obitelji?! Sa stajališta socijalne politike predstavlja ova zakonska odredba unikum.

Državna i komunalna politika mora nastojati, da stvori preduvjete i mjere, koje pružaju zaštitu obiteljima uopće, a obiteljima s brojnom djecom napose.

Dr. F. Bučar:

IZVJEŠTAJ O VELIKOM POTRESU U ZAGREBU DNE 9. STUDENOGA 1880.

Nakon velikog potresa u Zagrebu bude na izvanrednoj sjednici gradskog zastupstva od dne 12. studena, pod predsjedanjem gradonačelnika Matije Mrazovića, zaključeno zamoliti kr. zem. vladu za izvanrednu pripomoć od 100.000 forinti te zamoliti bana grofa Ladislava Pejačevića da zagovori molbu za državni zajam od jednog milijuna forinti. Ujedno je odmah izabran posebni odbor, koji će se brinuti za razdjeljenje tog zajma i davanje potpora unesrećenim i oštećenim građanima. U taj odbor izabrani su gradski zastupnici Stjepan Bošnjaković, trgovac, Dr. Ivan conte Buratti, veleposjednik, Adalbert Šauf, Jakob pl. Weiss, veletrgovac, a kao zamjenici odvjetnik Andrija Jakčin i kanonik Franjo Gašparić. Sa strane vlade bude tom odboru dodijeljen savjetnik Makso pl. Mihalić i kao tajnik Josip Kneisel. Za predsjednika odbora bude izabran conte Buratti, a za podpredsjednika Ignjat Egersdorfer. Taj odbor bio je proširen, a za svaki od osam gradskih kotara izabrana po dvojica najuglednijih građana i činovnika. Odbor je dobio odmah na dispoziciju od vlade 100.000 forinti, a od gradskog dispozicionog fonda 50.000 for., te od zajedničke vlade također 50.000 for., koja ali nije dozvolila zatraženi zajam od jednog milijuna forinti da se grad suviše ne zaduži. Molbama kućevlasnika, koji nisu pretrpjeli veću štetu od 100 for. dala se je pomoć iz određene svote, a

ostalima je savjetovano da zatraže zajam od zem. vlade, koji su dobili beskamatni zajam do 500 for. Takav zajam dobile su 442 stranke u svoti od for. 59.160. 173 građana dobilo je pripomoć po 100 for. Kod većine je tih zajmova kasnije određen otpis otplate. Od raznih doprinosa podijeljeno je 885 strankama iznos od 3.324 for., a 54 stražara dobili su posebnu pripomoć za izvanrednu službu u iznosu od 469 for. Pripomoć dobili su i mnogi maloprodavaoci, kojim se je roba pokvarila ili nestala, te stanodavci, koji su izgubili uslijed potresa i oštećenjih soba svoje podstanare od česa su živjeli. Posebnih darova je stiglo na odbor iz Zagreba i izvana u svoti od 66.217 for., koja svota je također razdijeljena među najpotrebnije. Najviše su stradala četiri kućevlasnika i to: udova Pogorelec na Jelačićevom trgu, čija kuća se je morala demolirati, kuća udove Sorgać u Petrinjskoj ulici, iz koje kuće su se morali svi stanari iseliti, kuća malodobnih Gad Pod zidom, te malodobnih Medjanski u Demetrovoj ulici, koje su kuće bile silno oštećene. O tom cijelom radu izdan je posebni izvještaj banu i gradskom poglavarstvu, a izdan je napose i na njemačkom jeziku u mjesecu ožujku 1881. potpisan od predsjednika Burattija i tajnika Kneisela.*)

Iz izvještaja se vidi, da se odmah iza potresa vlada i vojska obratila na razna zapovjedništva u Brežicama, Celju, Ljubljani i Grazu, da priskoče u pomoć sa radnicima i materijalom za popravak zgrada. Posebnih 12 odbora bude razaslano u 12 kotara na čelu sa jednim do dva mjernika i gradska zastupnika da pregledaju kotare i da popišu štetu. Najvažnije zgrade: crkve, tvornice i gradske urede pregledala je posebna komisija na čelu sa senatorom Augustom Šenoom i gradskim inženjerom Rupertom Melkusom, vodovod je pregledao sa reservoarima gradski senator Adolf Hodovsky i gradski inženjer Milan Lenuci, a plinaru gradski zastupnik Ignjat Egersdorfer i Karlo Munder. Na svim zgradama, koje su bile trošne stavljeni su posebni plakati za upozorenje publici, jer su se potresi još neko vrijeme neprestano ponavljali. To je bilo tim nužnije jer su se po gradu širile alarmantne vijesti o propasti grada. Faktično je za potresa poginula samo jedna osoba, pet ih je bilo teško ranjeno, a 15 lako ranjenih, koji su međutim odmah pušteni iz bolnice u kućnu njegu. Vojničke patrole polazile su gradom cijeli dan i pazile da se što ne dogodi, a na gradu je bila cijeli dan i noć stalna služba na čelu sa gradskim potkapetanom Franjom Zorcem, gradskim tajnikom Teodorom Malinom te inženjerom Lenucijem. Vlada i vojska, po nalogu zapovjedajućeg generala feldmaršala baruna Filipovića, stavila je na dispoziciju

*) Bericht des Magistrates der k. frei und Landes Hauptstadt Agram über die Thätigkeit des Technischen- und Unterstützungs-Comité in Angelegenheit des Erdbeben-Katastrophe 9. November 1880. Agram, Verlag der Stadtgemeinede. 1881. str. 27. Druck von C. Albrecht in Agram.

tehničke trupe, a magistrat je odredio cijene za radnike i materijal, da ne bude iznuđivanja. U tu svrhu je sastavljen posebni građevinski odbor na čelu s gradskim zastupnikom inžinjerom Kamilom Bedekovićem te graditeljima Josipom Siebenscheinom, Jankom Grahorom, Vjekoslavom Heinzelom st., Jankom Jambrišakom, Otom Jokušem, Ferdinandom Kondratom, Franjom Mattiasijem, Ivanom Plochbergerom, Ferdom Steyskalom i Gjurom Šviglinom. Kod popravaka zgrada smjeli su sudjelovati samo poduzetnici i radnici, kojima bi taj posebni građevinski odbor dao dozvolu i posebnu legitimaciju. U protivnom slučaju bili su svi prekršitelji ovih naredbi strogo kažnjeni. Na plinari morao se je veliki dimnjak izmijeniti, te se za vrijeme do 12. studenoga smio plin rabiti samo u javnim zgradama, a do dne 23. studenoga obustavljeno je svako plinsko rasvjetljenje, te se rabilo samo petrolejsko rasvjetljenje. Građevnoj komisiji dodane su još na pomoć nove sile, inženjeri Ivan Juračić, Ivan Šćepanjak i Bogdan Vrbanić, što je bilo tim nužnije, jer su se potresi uistinu ponavljali i štete sve više pojavljivale. Dne 12. studenoga prispjele je u Zagreb iz Beča jedna kumpanija vojničke tehničke ženijske trupe pod zapovjedništvom kapetana Ant. Merklaina, koja se je dala odmah na posao, pomagati gdje je bilo potrebno. Za očuvanje od požara stvorena je također posebna tehnička komisija kojoj su bili dodijeljeni građevinski savjetnik Juraj Augustin i kapetan Merklain.

Do dne 18. siječnja 1881. izvele su spomenute komisije, kada su bili zaključeni glavni radovi, ove poslove:

I. U pogledu uspostavljanja javne sigurnosti.

Ženijska kumpanija provela je očišćenje ulica i otvorila stalni promet Zagrebom i sudjelovala kod popravka od 135 kuća, te se je konačno dne 20. prosinca mogla povratiti natrag u Beč. Zagrebačko pučanstvo iskazalo je bečkim vojnicima osobitu zahvalnost i simpatije.

II. U pogledu nabavke materijala i upotrebljenja radnika.

Nakon što je brzojavno javljeno u Brežice, Celje, Ljubljanu i Graz, došlo je već dne 10. studenoga oko 40 graditelja izvana u Zagreb, a u Zagrebu je bilo još 75 graditelja, koji su svi dobili posebne legitimacije za rad. Radnika je izvana odmah došlo 5000, od kojih su 4000 dobili legitimacije za rad, a ostali su bili povraćeni. Putem novina bili su obavješteni poduzetnici izvana da ne šalju više radnika u Zagreb. Južna željeznica je obavijestila magistrat, da je dozvolila popust za dovoz materijala i povratak radnika, koji se moraju ali legitimirati. Jednako je to dozvolila i državna ugarska željeznica. Većina radnika se je već povratila kući na Badnjak. Za popravke upotrebljeno je izvana oko 500.000 opeka te preko

tri hiljade dasaka, te deset vagona vapna. Sveukupni trošak za taj materijal iznosio je 17.150 for.

III. U pogledu pregledavanja kuća za određenje najnužnijih popravaka.

U svemu je pregledano 637 kuća od kojih jedamput 428, dva puta 122, tri puta 54, a nekoje od njih i po četiri do šest puta. Većina popravaka bude na licu mjesta odmah određeno, a neki tekar pismeno, dočim je deložiranja provedeno u 40 kuća. Za momentane popravke izdano je 5054 for. dok su računi ostalih popravaka podneseni glavnom odboru.

IV. U pogledu konstatacije za molbenice onih koji su zatražili potporu ili zajam.

U svemu je podneseno 776 molbi od kućevlasnika za pripomoć nakon pregledbe komisija. Od tih molbi je 750 povoljno riješeno sa svotom od for. 398.283 za popravke kuća. U obzir su uzeti samo najnužniji popravci, da se može u oštećenim kućama stanovati. Za potpunu reparaciju tih kuća upućeni su vlasnici na pripomoć, koja bi se imala dati od zatraženog državnog zajma od jednog milijuna for.

V. U pogledu isplaćivanja svota za građevni materijal na podnesene namire.

Svaki kućevlasnik morao je potvrditi predujmove za potrošak za materijal ili radnje, da se dotične svote uzmognu kasnije povratiti gradskoj blagajni. Na taj način je odbor vidirao 595 zadužnica i potvrda od kojih je dosada bilo već otplaćeno za prodani materijal 4862 for. u gradsku blagajnu. Tehnički odbor vodio je dva uručbena zapisnika i to jedan za popravke sa 972 broja, a drugi od 776 brojeva za molbe za potpore i zajmove.

Pošto je na taj način izvršni odbor svoju zadaću obavio i predao daljnju procjenu za popravke šteta gradskom tehničkom i policajnom odsjeku, to je odbor sa znanjem gradonačelnika i vladinog komesara svršio svoje funkcije dne 18. siječnja 1881., te je predao sve akte i knjige gradskom poglavarstvu za daljnju uporabu. Zaključeno i potpisano dne 18. siječnja g. 1881. Izvještaj je potpisan po predsjedniku Josipu Siebenscheinu, podpredsjedniku Kamilu Bedekoviću i izvjestitelju Franji Zorcu.

I tako je zaključen ovaj požrtvovni i teški rad zagrebačkog građanstva i gradskog činovništva, od kojega je najviše stradao pregledavajući porušene objekte August Šenoa, koji je Zagreb najviše ljubio i najviše ovjekovječio u svojim pjesmama i historičkim romanima: Kletva, Zlatarevo zlato, Seljačka buna, Diogenes, Zagrebulje*) i drugima. Godinu dana iza toga dne 13. prosinca, bio je Šenoa neumrli i najveći Zagrebčan, pokopan na

*) Jednu Zagrebulju je dapače posvetio potresu u Vijencu br. 47, 1880.

Mirogojskom groblju, a Zagreb je preporođen i obnovljen danas do pravog velegrada.

Ovaj njemački Izvještaj izašao je prema hrvatskom sa tendencijom, da se razašalje raznim oblastima i pojedincima izvan Zagreba, koji su na razni način pritekli u pomoć Zagrebu. Njemački izvještaj izašao je prema opširnom izvještaju, koji je sastavio August Šenoa i koji je pročitan na sjednici gradskog zastupstva dne 23. veljače 1881.. Šenoa svršio je svoj izvještaj s riječima: Želim da Bog sačuva naš Zagreb od tolike nesreće, koju doživismo od toli kobne godine, kakova je bila g. 1880. Bog dao da lijepi naš glavni grad još ljepše procvate nego što je prije cvao!

I zaista ispunila se je ta njegova želja, njegov labuđi pjev prije prerane smrti. Zagreb je danas preporođen i obnovljen do pravog velegrada i središta kulture cijelog Hrvatskog naroda.

Ivan Ulčnik:

MARIJA CRNADAK-PRIKRIL*)

(Crtice iz našeg starog teatra.)

U prošlom broju priopćili smo životopis kazališnog nadgarderobiera Franje Prikrila, a sada donašamo život i rad njegove još jedino živuće kćeri M a r i j e C r n a d a k - P r i k r i l, bivše slavljene hrvatske operne pjevačice.

U nekadašnjoj »Brajer-Gasse« kasnije Pivarskoj, a sada Basaričekovoj ulici, češće sastajemo otmjenu damu, kojoj vanjština odaje, da je bila svjedokom događaja u vremenu od nekoliko decenija. Ulazi u staru plemićku kuću Jelačićevih u Basaričekovoj ulici broj 22, gdje je našla miran stan, pun naše gornjogradske topline. Kod svojih gornjogradskih šetnji gospođa Crnadak-Prikril sigurno se u mislima sastaje sa sjenama nekadanjih kazališnih svojih drugova, kojih više nema. Ona ih se usuprot visoke dobe dobro sjeća, a vidi ih upravo onakve, kako ih je nekad žive susretala, kada je polazila u staru teatersku »hižu«. U toj staroj nazvanoj »podrtini« Marija je pod rukom maestra pl. Zajca, a kasnije svog vršnjaka Mikule pl. Fallera, otpjevala Luciju Lammermorsku, Lizinku, Jelenu u »Zrinjskom« i sve one ostale operne uloge. Ta bilo ih je preko pedeset!

*) Kod opisa života i djelovanja gđe Marije Crnadak-Prikril, osvrnut ćemo se i na ostale savremene događaje, naročito one našeg starog kazališta. Svi ti događaji nama su Zagrebčanima zanimljivi i dragi. Zato ih je i vrijedno u ovakovim prilikama skupiti i sačuvati. I ako su moguće ovi događaji sitni možda i neznatni ipak smatramo, da ih valja spomenuti.

Marija Crnadak prava je Zagrepčanka, zato se je konačno nastanila u svom Zagrebu u Pivarskoj ulici, da bude u susjedstvu kuće broj 12, u kojoj je sprovela bezbrižno, ali veselo djetinjstvo. Otuda polazila je u Glazbeni zavod. Kasnije je skrenula preko Markova trga na kazališne daske, odakle je toliko puta razveselila svoje Zagrebčane, pa je se oni i nakon što je ostavila kazalište uvijek ugodno sjećaju. Ima ih i danas, koji su Prikrilovu prije više od pedeset godina slušali, pa im je drago, kada čuju da nekadanja njihova kazališna ljubimica živi u Zagrebu. Istina Marija

Marija Prikril u naslovnoj ulozi opere »Lizinka«.

je morala Zagreb ostaviti, ali samo na kratko vrijeme, koliko joj je trebalo. Najprije ostavlja Zagreb da se usavrši u glazbenim naukama, a kasnije ga napušta kada su ju na to silile naše vječno nesigurne kazališne prilike.

U tuđinu zovu Mariju laskave ponude, ondje je odlično dočekuju, sklapaju s njome unosne angažmane. A ipak na prvi poziv Zagreba, Marija se vesela srca vraća u svoj zavičaj, raskida potpisane ugovore, te polazi u neizvjesnost našeg domaćeg kazališnog života.

Tadanje nesigurne prilike zagrebačkog kazališta, naročito opere, nisu Mariju smetale, glavno joj je da je u Zagrebu, u svojoj miloj domovini Hrvatskoj. Ona je susretala tolike Ilirce od kojih je čula, kako se domovina

ljubi. Zato se Marija i svagdje ponosi da je Hrvatica. Uslijed udaje mora ostaviti Zagreb na dulje vrijeme. Nakon smrti prerano preminulog supruga i nezaboravljene njene kćerke, gospođa Crnadak-Prikril vratila se u svoj zavičaj, u svoj mili Zagreb.

Pisac ovih redaka posjetio je gđu Mariju Crnadak-Prikril prigodom njenog posjeta u Zagrebu u vili šurjaka g. Milivoja Crnadka, Jurjevska ulica broj 26. Slučajno je to bilo na njen imendan 8 prosinca 1937. Sa najvećom pripravnošću rado je pripovijedala o svojim roditeljima, kao i o našoj staroj teaterskoj hiži, te o starom Zagrebu, kojeg ona gotovo danas više ne može naći.

O svom djetinjstvu pripovijedala je, da je pučku školu svršila u Kukovićevoj kući u Dugoj ulici broj 30. Prigodom zaključnog ispita bude priređen učenički pjevački nastup. Zavodski učitelj pjevanja Đuro Eisenhut nastupio je sa svojim đacima. Među ostalim nastupa i mala Marija sa »solo« točkom. Otpjevala je pjesmicu »O miloj majci«. Zanesena tim lijepim uspomenama od prije 75 godina zapjevala je gđa Marija Crnadak i danas tu istu pjesmicu koja glasi:

»Mila moja majko — ti crkvice bijela
Pjesma mi se tvoja — milinjem zanijela
Majka ranče hrani — makar gladovala
Milom čedu daje!«

Svršivši gđa Crnadak pjesmu, orosile joj se oči. Pa kako i ne bi, kada je pjesma »miloj majci« bila prvi javni nastup njenog kasnijeg slavnog umjetničkog rada kao operne dive hrvatskog kazališta.

Već kao djevojčica Marija je sve pjevala što bi čula. Često bi s ostalom djecom stajala kraj uličnih »verglaša«. Jedna jedina »generalna proba« s verglecom, bila je dovoljna da je Marija odmah uz njegovu pratnju opetovala dotičnu pjesmu.

Radi svog milozvučnog glasa postade popularna u Pivarskoj ulici. Kao dijete od 5 godina pjeva podoknicu. U istoj kući s Prikrilovim stanovala je gospođica Filomena Zorčić. (God. 1868 udala se za Marka Moguša. Njen očuh Kabalini bio je upravnik imanja baruna Ožegovića.) Filomena naročito je volila Mariju i zato joj je Marija za imendan s ostalom djecom iz susjedstva priredila podoknicu. Pjevali su »Gdje je stanak moj«.[1])

[1]) Pjesmicu »M o j s t a n a k« ispjevao je zagrebački kanonik a kasniji Banjsko-Bistrički biskup Stjepan Mojzes, po narodnosti Slovak. Mojzes je pjesmicu »Moj stanak« ispjevao po češkoj narodnoj himni »Kde domov můj«. Dao joj je i istu melodiju.

Pjesmica »Moj stanak« ili kako ju po prvim riječima nazivamo »Gdje je stanak moj«, u prijašnje vrijeme učila se je pjevati u pučkim školama zajedno s drugim hrvatskim starim pjesmama. Isto tako su se učile i zborno pjevale Nemčićeva »Barka« (»Gori nebo visoko«), Vukotinovićeva »Nek se hrusti šaka mala«, Gaj-Livadićeva »Još Hrvatska nij' propala« i ostale.

Naravno da se je kod te podoknice Marija najviše istakla. Filomenu Zorčić ovo je dječje pjevanje tako oduševilo, da je malu Mariju podigla i izljubila. U suzama joj je kazala: »Dijete drago ti moraš jednom postati pjevačica.«

Slično se jednom desilo u Tuškancu. Mala Marija sjedila je sa svojim dječjim društvom u travi i plela. Društvo ju nagovori da im nešto zapjeva. Dvije gospođe koje su slučajno onuda prolazile, zastale su i slušale Marijino pjevanje. Nakon svršene pjesme kaže jedna gospođa u njemačkom jeziku: »Ova mala imade budućnost, kao pjevačica.« I nije se prevarila.

Marija kao djevojčica željela si je, da vidi i koju kazališnu predstavu. Od oca i majke čula je, da se u kazalištu krasno pjeva, dakako uz mnogo veću glazbu, nego što je ulični »verglec«. Ta joj se želja konačno ispuni. Sa 11 godina gledala je prvu predstavu Supeovu operetu »Deset djevojaka za jednog muža«. Gđa Crnadak dobro se sjeća da je na toj predstavi naš nezaboravni Josip Freudenreich glumio oca tih »deset djevojaka«, a njegova supruga Karolina Norvegica s bubnjem je djevojke sakupljala.

U to doba već je Marijin otac bio kazališni krojač, pa su k njemu dolazili glumci radi uzimanja mjere za kostime. Među tima došao je jednom i kasnije glasoviti baritonista Josip Kašman.[2]) Čuo je kako mala Marija lijepo pjeva, pa mu se Marijino pjevanje tako svidjelo, da je rekao ocu: »Za Boga ta mala pjeva kao slavulj, dajte je učiti u glazbeni zavod.« Kašmanov prijedlog našao je kod Marijinog oca odaziva, ali kod majke

U kratko ćemo spomenuti postanak češke narodne himne »Kde domov můj«. Ovu pjesmu ispjevao je češki pjesnik i kazališni umjetnik Josip Kajetan Tyl, rođen 1808 na Kutnoj Gori. Umro 1856 u Plznju. Pjesmu »Kde domov můj« umetnuo je Tyl u šaljivi igrokaz »Fidlovačka«, koji je uglazbio češki skladatelj Franjo Škroupa, rođen 1801 u Pardubicama, umro 1862 u Rotterdamu.

Šala »Fidlovačka« davana je prvi puta u zemaljskom kazalištu u Pragu 21 prosinca 1834. Pjesmu »Kde domov můj«, pjevao je tom zgodom basista Karel Strahatýn. Kasnije je tu pjesmu popularizirao u Pragu na koncertima baritonista Jan Piškem. Prvi puta je pjesma štampana u češkom »Vencu« 1838. Na taj način prodrla je među šire slojeve.

Za doba Bachovog apsolutizma austrijske vlasti zabranile su pjesmu »Kde domov můj«. Nakon pada apsolutizma 1860, pjesma se je još više u češkom narodu pjevala, pa je u velike pobuđivala češko domoljublje.

Melodiju Škroupovu u pjesmi »Kde domu můj« umjetnički je obradio glasoviti češki skladatelj Antun Dvořák, obradivši ju u obliku overture melodramskoj glazbi FF. Šamberkove igre »J. K. Tyl« (»Ottüv Slovník naučny«, knjiga XIV, strana 129.)

[2]) Josip Kašman, bio je jedan od najboljih naših pjevača (baritonista). On je u Zagrebu započeo pjevačku karijeru. Nakon što je 10 godina pjevao na našem kazalištu, otišao je u strani svijet, u Italiju, gdje je doista bio vrlo dobre sreće. Doživio je velike uspjehe.

Kašman je bio istarski Hrvat, te se uvijek takovim i smatrao, a izim toga volio je Zagreb. Njegov životopis a naročito djelovanje u Zagrebu, u kazališnim crticama posebno ćemo opširnije opisati.

nikako. Majka je mislila, da će korisnije biti, ako Marija pomaže u kući, naročito oko brojne mlađe braće, nego da polazi glazbenu školu. Ipak je pobjedila Kašmanova plemenita namjera. Kada je Mariji bilo 13 godina upiše je otac u glazbeni zavod, koji je tada bio u Höplerovoj kući na Krvavom mostu (danas broj 5). Iz imenika učenika odnosno učenica učiona Naronog zemaljskog glazbenog zavoda za školsku godinu 1869-1870 vidi se da je Marija Prikril svršila prvi razred Učione pjevanja. U taj razred počela je Marija polaziti početkom drugog polјeća. Da joj početna nauka bude što temeljitija, upiše se u školsku godinu 1870-1871 ponovno u prvi razred razdijela učione pjevanja.

U prvom i drugom razredu Marijin je učitelj E. M. Simm, koji je pjevanje učio uz pratnju gusala. Simm je ujedno bio član kazališnog orkestra. Prvi razred svršila je Marija sa odličnim uspjehom, pa je nagrađena s darom i zlatnom knjigom. Navest ćemo nekoja poznatija imena učenica, koje su sa Marijom Prikril iste godine polazile prvi razred glazbenog zavoda: Akurti Slava, Plemenčić Marija, Šega Franjica, Vormastini Jelena, Krežma Anka (označena kao bolesna). Među izostalim dolaze: Lesić Arnold i Vormastini Vladimir.

Slijedeća godišta 1871—1876, Marija svršava sa odličnim uspjehom.

Školske godine 1873-1874, 1874-1875 Marija uči kod Kuhača glasovir u čemu lijepo napreduje, pa je za izvrsni uspjeh svake godine nagrađena sa zlatnom knjigom.

Gospođa Marija Crnadak-Prikril, i danas se još dobro sjeća kako je doznala za svoju ocjenu na koncu prvog godišta. Ocjene proglašene su na zaključnom ispitu, koji se je za godište 1870-1871 obdržavao 27 srpnja 1871 u redutnoj dvorani Narodnog kazališta (današnja gradska vijećnica). Među prisutnim učenicima nalazila se je i Marija. Slučajno je u dvorani stajala kraj prozora u kome se nalazila knjiga ocjena. Marija uhvati zgodu i zaviri u knjigu, slučajno okrene list na kojem je bio njen razred. Na svoju veliku radost zapazi, da je odlično ocjenjena. Puna sreće odleti izravno kući u Pivarsku ulicu, što od kazališta nije bilo daleko, da roditeljima javi tu radosnu vijest. Tom zgodom dobila je u zlatorezu uvezene Conconove vježbe za pjevanje.

Drugi razred drugog razdjela Glazbenog zavoda Marija je polazila Vatroslavu Lichtenegeru u Opatovini u njegov stan, gdje je poučavao i učenike četvrtog razreda, jer u prostorijama Glazbenog zavoda na Krvavom mostu nije bilo mjesta.

U trećem razredu (prvi razdjel), bio je Marijin učitelj Ivan pl. Zajc, koji je želio, da Marija dođe u njegovu školu, da postane dramatičkom pjevačicom. Lichteneger je naprotiv želio, da Marija postane koloraturnom pjevačicom i da učenje nastavi u Beču. Kako ćemo kasnije vidjeti pobijedio je Lichteneger.

Na zaključnom ispitu 24 srpnja 1875 priređena je u Glazbenom zavodu učenička zaključna produkcija. Osmu točku od Zajca »Ostavljena« i »Lastavicama« pjevala je Marija Prikril, učenica trećeg razreda. »Narodne Novine« od 27 srpnja 1875 opisuju tu produkciju, te o Marijinom nastupu kažu ovo: »U 7 broju programa predstavi nam se u gčni Mariji Prikrilovoj za budućnost puna sopranistica, koja je krasne samopjeve od Ivana pl. Zajca »Ostavljena« i »Lastavicama« čedno nu čuvstvom i izražajem odpjevala, tek koju će također jamačno uz pouzdano vodstvo svog izvrsnog učitelja, kad joj ojača glas, znamenito pokročiti u umjetnost«.

Prigodom zaključnog ispita trećeg razreda na 24 svibnja 1876, na učeničkoj produkciji pjevala je Marija Prikril kao četvrtu točku, od Webera ariju iz opere »Strijelac Vilenjak«. »Agramer Zeitung« od 31 srpnja 1876 opiše, da je Prikrilova svojim lijepim glasom nastupila, te mnogo obećaje kao buduća kazališna pjevačica.

I ovi zaključni ispiti održavali su se se u redutnoj kazališnoj dvorani. Glazbeni zavod tada nije imao svoje vlastite dvorane.

Kada je Marija svršila Glazbeni zavod, valjalo se odlučiti za polazak u Beč na višu nauku. To nije bilo lagano, jer su manjkala novčana sredstva. Tu priskočiše u pomoć zagrebački prijatelji glazbene umjetnosti, te skupiše potrebna novčana sredstva. U tu svrhu priređen je u kazalištu koncerat na 30 rujna 1876. Iz programa kojeg je jedan primjerak do danas sačuvan, vidimo, da su na koncertu sudjelovali osim Prikrilove i drugi umjetnici, kao Milesova, Mišković, Laupert, Trinker i Fröschel, te kazališni orkestar. Koncertom dirigirao je ravnatelj opere Ivan pl. Zajc, Marija je pjevala arije iz opera »Strijelac Vilenjak« i »Norme«. Zatim samopjev od Hölzela, te samopjeve od Zajca: »Vir« i »Lastavicam«.

Nakon priređenog koncerta pošla je Marija u Beč, gdje je stupila u školu profesora pjevanja Franje Löwenstamma. U početku bilo je teško. Znanje, koje je Marija stekla u zagrebačkom glazbenom zavodu malo je značilo. Valjalo je učiti iz početka. Marijina marljivost i dar za pjevanje svladali su prve poteškoće pa je u naucima brzo napredovala.

Kada su se sredstva, koja su sakupljena za Marijino školanje iscrpila, zauzme se za Mariju tadanji kazališni intendant Josip Knesel, te joj od vlade ishodi stalnu potporu, u svrhu nastavka nauke. Tom zgodom je Mariji stavljen uvjet, da za pokus njene pjevačke vještine u Zagrebu pjeva tri opere.

Nakon šest mjeseci učenja u Beču, odluči se Marija, da prema vladinoj želji nastupi. 26 svibnja 1877 Marija je pjevala seljanku Gabrijelu u Kreutzerovoj romantičnoj operi »Nоćitše u Granadi«, 2 lipnja 1877 pjevala je Agathu u Veberovoj operi »Strijelac Vilenjak«, a 7 lipnja pjeva Adalgisu u Belinijevoj operi »Normi« Sve tri opere ravnao je operni ravnatelj pl. Zajc. Redatelj bio je Josip Freudenreich.

»Vienac« od 2 lipnja 1877 iz pera tadanjeg kazališnog kritičara Augusta Šenoe donaša o Marijinom nastupu izvještaj u kojem kaže: »Poslije Bianke Donadijeve i Irme Vizjakove pojavila se treća neangažovana pjevačica kandidatica opere Zagrebkinja Marija Prikrilova, koja je u Beču kroz pol godine učila. Pjevala je u Kreutzerovoj operi »Noćište u Granadi«. Svatko je tu pljeskao, a i pravo je. Nije se pljeskalo umjetnosti, već nadi, koju mlada Zagrebkinja pobuđuje. Za koju godinu može Marija Prikril postati dobrom primadonom za lirske opere. Donle valja dakako još marljivo učiti. Sigurno je pjevanje mlade pitomice svakako hvale vrijedno.«

Kako vidimo Šenoa je strog kritičar, ali ipak izražava opravdanu nadu, da će Prikrilova jednom biti vrlo dobra hrvatska pjevačica. O predstavama od 2 i 7 lipnja 1877 »Vienac« nije ništa pisao.

10 lipnja 1877 priređen je u kazalištu prijem Marije Prikril, kao potpora da može u Beču nauke nastaviti. Izvađao se prvi i drugi čin opere »Norma«, a zatim četiri slike »Zrinjskog«, koju operu je Marija vježbala jedva osam dana. Kazalište radi velike ljetne žege nije bilo dovoljno posjećeno. Umjetnički uspjeh ove predstave bio je doduše potpun, dok materijalni bio je dosta slab.

Za vrijeme boravka u Beču Marija je sudjelovala na koncertima tamošnjih glazbenih društava. 21 travnja 1877 pjevala je na koncertu »Wiener Chor Vereins« u Engel Säälen. Na 22 studenoga 1877 sudjeluje Marija, pod imenom Thallberg[3]), na koncertu »Geseligheits-Verein der Beamtem Wiens« te je pjevala tri točke. U mjesecu prosincu 1877, te na 30 ožujka 1878 sudjeluje Marija na koncertima muškog pjevačkog društva »Sängerlust«. Pjevala je po dvije pjesme.

U mjesecu svibnju 1878 Marija se vraća u Zagreb, na dva gostovanja. Oba puta davala se opera »Lucija Lammermoorska«. »Narodne novine« od 11 svibnja 1878 objavljuju, da će Prikrilova kao stipendistica na 12 svibnja prvi puta gostovati. Nadalje »Narodne Novine« pišu da oni koji su Prikrilovu čuli pjevati u Beču kažu, da je ona svoje nauke tamo svršila s uspjehom. Glas joj je znatno ojačao.

Na 12 i 13 svibnja pjevala je Marija »Luciju«. O obim gostovanjima »Narodne Novine« pišu da je Prikrilova očekivane nade još povećala, glas joj je svjež a koloratura vanredna. Kod prizora u ludilu bila je prve večeri

[3]) Po želji profesora pjevanja Löwenstamma morala je Marija uzeti njemačko kazališno ime. Marija se je iz početka branila nastupati pod tuđim prezimenom. Međutim joj je profesor Löwenstamm dokazivao da se njeno češko prezime Prikril ne bi Nijemcima svidjelo, pa bi pod tim prezimenom vrlo teško dobila angažman na njemačkim pozornicama. Konačno je Marija morala popustiti, pa je preuzela prezime jednog glasovitog virtuoza na glasoviru Thallberga, koji je bio po rodu Nijemac. Thallberg je već prije više godina umro bez nasljednika. Naravno da se tim njemačkim prezimenom u svojoj domovini nikada nije služila.

izazvana 6, a druge večeri dapače i 9 puta. Nadalje »Narodne Novine« ističu da operni ravnatelj Ivan pl. Zajc može doista s ponosom gledati ovu svoju učenicu (Prikrilovu), a buduću ljubimicu Zagrebčana. On joj je stavio temelje naobrazbe. Koliko Löwenstamma u Beču to ide zasluga za dobru školu, to se našem Zajcu mora priznati, da je on prvi upoznao veliku darovitost Marije Prikril.

»Obzor« od 13 i 15 svibnja 1878 piše o Prikrilovoj, da je mlada pjevačica ne samo iznenadila općinstvo, već i glazbene stručnjaka. Najglasnije su dakako odobravali mladi ljudi. »Obzor« primjećuje da mladež nije Marijom oduševljena samo kao s umjetnicom, već kao pojavom radosti što je ona domaća kći — Zagrebčanka.

»Vienac« od 25 svibnja 1878 piše da pjevačica Hermina Vojačkova odilazi, nakon što je bila angažirana samo kroz godinu dana. Razlog odlaska je financijalne naravi, jer Vojačkova traži tako visoku plaću, koja ne odgovara njezinim sposobnostima, pa ju može odlično zamijeniti Prikrilova, koja je u »Luciji« vanredno uspjela. (Iz kritike urednika »Vienca« Augusta Šenoe, koji je u kritikama bio strog i kratak.)

Hermina Vojačkova rodila se je u Zagrebu, gdje je njen otac služio kao časnik. Pjevanje je učila u Beču. Na našem kazalištu je prvi puta nastupila 22 rujna 1877 u operi »Rigoleto«.

Nepoznati pisac u »Hrvatskom Svjetozaru«[4]) br. 47-1878 posvećuje Prikrilovoj naročite redke. On kaže, da je Prikrilova prigodom gostovanja na 12 i 14 svibnja pozdravljena: kao pjevačica i kao domaća kći.[5]) Pozdravi da su namijenjeni njenoj marljivosti i napredku, njenoj lijepoj i simpatičnoj pojavi.

[4]) »Hrvatski Svjetozor« izlazio je kao tjednik u Zagrebu godine 1877 i 1878. Urednik i izdavač bio mu je Milan Grlović. Ovaj časopis uređivan je u skroz kulturnom smjeru.

Milan Grlović dobro je poznat starijim Zagrebčanima naročito u novinarskim krugovima. Posveio se novinarstvu. Pisao je u »Obzoru«, a od 1889 stalno surađuje kod »Narodnih Novina«. Neko vrijeme bio je urednikom tog lista. Godine 1913 je umirovljen. Bio je uvažen kazališni kritičar. Izdao je »Album zaslužnih Hrvata«. Umro je godine 1915.

[5]) Iz ovih doista iskrenih redaka, koji su o »domaćoj kćeri« pisani prije više od 60 godina vidimo, kako su prijašnji Zagrebčani volili ono, što je bilo domaće — zagrebačko. Na žalost danas je te pojave naročito u našem hrvatskom i zagrebačkom kazalištu gotovo nestalo. Od kuda mu drago došli stranci, mi ih primamo našom poznatom gostoljubivošću, koja nas gotovo uvijek razočarava. Mi dozvoljavamo, da neki »Forešti« koji su i po koju godinu ovdje, čak pjevaju u tuđim jezicima, ali se pitamo, da li naši pjevači mogu u tuđini hrvatski pjevati?

Bilanca zapostavljanja naših domaćih u kazalištu, kao i njihovo tužno životarenje kroz posljednjih 20 godina, prikazano je najistinitije u »Hrvatskom Dnevniku« od 20 kolovoza t. g. pod naslovom »Put iz krize Hrvatskog kazališta«.

Nadajmo se da će sada, kada su hrvatskom osjećaju osvanuli slobodni dani, osvanuti koji vedriji dan i našim domaćim umjetnicima. Držimo da neće ostati samo kod nade?!

Nepoznati pisac (po svoj prilici sam urednik Grlović), nastavlja te prepa će se tako sebi i domovini odgojiti dobru pjevačicu, kojoj svi strukovnjaci proriču veliku budućnost. Polutanstvo i štednja ovdje nisu na mjestu. Takovim pojavama ne bi se smjela metati na kocku budućnost talenta kao što je Prikrilova.

Uredništvo »Hrvatskog Svjetozora« potpuno se slaže s dobronamjernim piscem, pa se i ono priključuje apelu za produlenje Marijinih nauka. Isti list javlja, da će se Prikrilova na 18 svibnja 1878 vratiti u Beč na nauke, gdje će ostati do konca kolovoza.

Marija Prikril u ulozi Ruže Friquet u komičnoj operi »Pustinjakovo zvono«.

Nakon preranog dovršenja nauka u Beču morala se je Prikrilova vratiti u Zagreb. Na ovaj prekid nauka silili su ju uvjeti, pod kojima je dobila stipendiju. Marija se je prigodom podijeljenja stipendije morala obvezati, da će za odsluženje te podpore na našoj operi pjevati kroz tri godine.

Uoči nove sezone 1878-1879 »Obzor« od 21 rujna 1878 priočuje, da će novo angažirane operne pjevačice Giunti-Barbera i Marija Prikrilova namamiti mnogo općinstva u kazalište. Sezona započimlje 15 rujna 1878. U ovoj sezoni Prikrilova nastupa na 21 rujna u Verdijevoj operi »Čuvidski ples« u ulogi paža Oskara. »Obzor« od 24 rujna o nastupu Prikrilove piše, da ona imade sve što dobroj pjevačici treba, zato samo napred!

Prigodom ovog prvog angažmana dobila je Prikrilova početnu plaću 80 for., koja je skoro povišena na 120 forinti.

Na 12 studenoga 1878 izvodila se prvi puta »Lizinka«, vesela romantična opera u tri čina od Ivana pl. Zajca. Prikrilova je tom zgodom pjevala naslovnu ulogu. Kod skladbe »Lizinke« Zajc je uzeo naročite obzire na Prikrilovu kao bivšu svoju učenicu. Izgledalo je kao da je naslovna uloga opere baš za nju i pisana. Libreto »Lizinke« napisao je hrvatski pisac J. E. Tomić po Puškinovoj noveli »Vlastelinka kao seljanka«.

Antonija Kassovitz-Cvijić u knjižici »Sličice o Ivanu pl. Zajcu« piše, da je prigodom sastavka libreta za »Lizinku«, Tomić često puta došao Zajcu, da u operu uvrsti još po koju pjesmicu. Zajc već nije znao kuda da metne tolike Tomićeve prigodne vesele dosjetke, kojih je u »Lizinki« već puna bila. Ipak se je za svaku daljnju pjesmicu našlo mjesta.

»Narodne novine« od 14 studenoga 1878, pišu da je Prikrilova u »Lizinki« našla partiju, koja i njezinoj osobi i njezinom talentu odgovara. Naročito se njezinim zvonkim glasom provijala romanca »Mladu srcu godi« itd. U ariji »Od želje mi se šire za tobom mlade grudi« Prikrilova polučila je uspjeh, koji joj služi na čast. U istom izvještaju »Narodne Novine« kažu, da najbolju pohvalu zaslužuje tenorista Denegri, koji ne samo da je izvrsno pjevao, već je svoju tešku ulogu čak i hrvatski naučio i lijepo izgovarao. Gospođe Lesić kao Nasta i Vormastinijeva kao Mic Jackson bile su vrlo dobre. Isto tako su pohvaljeni: bariton Mirski te Vaclav Anton. Zajčeva »Lizinka« doživjela je potpuno uspjeh. Kazalište bilo je dupkom puno. Poslije drugog čina predala je deputacija mladih ljudi pl. Zajcu prekrasan lovor vijenac.

»Obzor« od 13 studenoga 1878 piše o operi »Lizinki« ovo: »12 studenoga ostat će nam nezaboravan u uspomeni. 12 studenoga čuli smo prvi put »Lizinku«. Taj dan slavila je hrvatska glazba slavlje neobično, koje napuni srce svakog Hrvata miljem, utjehom i uzdanjem u narodnu snagu. Što podržaje male narode na površini da ne utonu među talase velikih naroda. Ne pobjede na bojnom polju, ne pravo (pravo i opet treba zaštitnika — silu), već uspjesi u svietu misli. U svietu misli ne pita se, kojeg si plemena, kojeg naroda, koliko imaš oružje, koliko saveznika, tamo izlazi čist duh na natjecalište, imade li kreposti, on je pobijedio, i njegovo su ime napisali geniji među zvijezde. Zajčevom »Lizinkom« stekao je hrvatski narod pobjedu ravnu znamenitim pobjedama drugih naroda. Ta pobjeda puna je milja dražesti, duševnog slada, ona je sama sobom umjetnina.

Istom zgodom »Obzor« naročito izražava pohvalu Prikrilovoj, koja je čvrstim zvonkim glasom prekrasno pjevala. Priznaje tenoru Denegriju prekrasno pjevanje, te ga hvali, što je za »Lizinku« iznimno naučio hrvatski tekst. Za Lesićku kaže, da je u ulogu »Naste« uložila sav svoj krasan glas i potpuno uspjela.

Kada već spominjemo uspjeh »Lizinke« dužnost nam je da upravu Hrvatske opere zamolimo, da se kojom zgodom sjeti ove Zajčeve opere, koja je pred više od 60 godina oduševljavala Zagrebčane — Hrvate.

Isto tako bilo bi poželjno, da se po koji puta iznesu djela ostalih naših starih hrvatskih skladatelja. Na žalost djela su starih zabačena u zaborav, valjda zato jer tobož ne odgovaraju današnjem »modernom« glazbenom duhu. Ovo može da bude izgovor za stanovite krugove, koji u opće odbacuju naše stare glazbotvorce, kao nepotrebne i nesavremene. Međutim izim tog »modernog« postoji jedno jače i važnije stanovište, a to je naša hrvatska prošlost, koja se i u glazbi odrazuje. Ta ne može i ne smije postati žrtvom »modernih«. Hrvatska glazbena prošlost nesmije da bude zabačena baš danas, kada nam je najviše potrebno. Naši stari skladatelji stvarali su svoja djela u borbi, s velikim zaprekama, naročito u pogledu tadanjeg shvaćanja domorodnih dužnosti. U ono doba, veći dio glazbenog i kazališnog općinstva bio je na žalost zadojen tuđinštinom. Pirovala je njemačka drama, talijanska opera, a hrvatska su djela bila rijetka. Stari glazbenici počam od patnika Lisinskog pa dalje, u svojim skladbama dali su ne samo milozvučne melodije, oni su svojim radom podjedno budili hrvatski duh, te tako mnogo doprinijeli za svijest narodnu i veličinu naše Hrvatske domovine.

Pokažimo da znamo cijeniti prošlost, da nam bude sretnija i čvršća budućnost!

14 siječnja 1879 izvodila se opera »Margareta« (»Faust«) u korist Marije Prikril. Za ovu predstavu pokazalo je zagrebačko općinstvo velik interes. A zašto? Baš u to vrijeme neki kazališni krugovi preporučuju da se opet uvede talijanska opera. Zagrebačku rodoljubnu mladež boli namjera tih talijanofila, koji su volili sve, samo ne ono što je hrvatsko. Mladež traži priliku, da u samom kazalištu dokaže, da na hrvatskoj pozornici nije mjesta tuđoj riječi. Predstava u korist Prikrilove dolazi im u najzgodniji čas. Opće je poznato da je Prikrilova ljubimica zagrebačkog općinstva. Domaća je kći i uvijek dobra Hrvatica. Dakle na posao.

Na brzu ruku ustroji se ad hoc odbor »mlade gospode«. Bili su to akademičari: Ivo Malin, Vladimir Crnadak, Agnezi, Antun Dutković, Gostiša i ostali.. Ovi poduzeše sve, da prijem Prikrilove što bolje i svečanije uspije. Valja tim talijanofilima pokazati da Zagrebčani žele svoje na svome — hrvatsku operu i nikoju drugu. Odbor »mlade gospode« pobrinuo se da bude što više cvijeća, vijenaca i darova. Poduzimlje se sabirna akcija. Ovome poslu rado se odazivlju i nekoji đaci više gimnazije. Đaci čak izostaju od predavanja, pa je zato bilo po par sati »karcera« (školskog zatvora). Oni i tu žrtvu rado doprinose samo neka 14 siječanj što bolje uspije. Mladež kao uvijek hoće da prednjači u borbi za hrvatsku riječ.

A sada da vidimo, kako je uspjela predstava u korist Prikrilove.

»Obzor« od 15 siječnja 1879 piše da ni jedna opera izim »Zrinjskog« nije tako napunila kuću. Već u početku predstave opaža se među općinstvom mala uznemirenost. Nešto se sprema. Kada se Prikrilova pojavila na pozornici, obasipana je cvijećem sa sviju strana. Sa loža, galerija, parketa, pa čak sa »šnirborna« na pozornicom pada cvijeće kao kiša. Govorilo se, da je bilo više od tisuću kitica. »Agramer Zeitung« od 15 siječnja 1879 stavlja zgodnu primjedbu o tom silnom cvijeću i kaže, da se pričinja kao da su svi zagrebački cvjetnjaci »opljačkani«, jer od kuda toliko cvijeće? Prikrilova bila je uzrujana uslijed ovog upravo demonstrativnog pozdrava. Kada je otpjevala pjesmicu o »Tulskom kralju«, donesoše joj paževi razne dragocjene darove: briljantne naušnice, zlatnu narukvicu, zlatni medaljon i prsten. Najveću dopadnost proizvela je velika kita cvijeća sa stotinu kamelija. To cvijeće u ono doba bila je u Zagrebu rijetkost, jer je dolazilo iz južnih krajeva. Među općinstvo dijelili su pjesmu posvećenu Prikrilovoj, a sastavljenu u duhu očuvanja hrvatskog jezika. Zadnja kitica ove pjesme glasi:

»Al ma kakva vjenčala te slava,
Vazda ostaj kći hrvatska prava,
Pjevajuć se sjećaj domovine.«

August Šenoa u »Viencu« broj 4 — 1879 opiše da smo u kazalištu doživili demonstraciju. Za Prikrilovu veliko je odlikovanje, da je baš njen prijem odabran, da se stane na put stanovitim namjerama. Prikrilova po svojoj čednosti to je razumjela. Dalje kaže, da nema dvojbe da je tu mrva istine, kako bi neki rado odstranili hrvatsku operu, a uveli talijansku. Šenoa se tuži: »Neka je to kletva, da se među nama uvijek nađe domaćih ljudi, kojim je zazorno što je domaće. Kako mnogi naši pjevači pjevaju talijanski, izbila je na 14 siječnja reakcija. Dakle demonstracija, koja je mnogo više išla Hrvaticu i hrvatsku operu, nego li pjevačicu. To je odgonetka živahnim prizorima od 14 siječnja.«

»Narodne Novine« od 15 siječnja 1879, kao glasilo režima, koji je išao za ukidanjem opere, (što ćemo kasnije opisati), nikako ne odobrava ovu kazališnu demonstraciju. Navodi da je demonstracija nespretno izvedena, a Prikrilovoj je sve to priređeno više kao Hrvatici, nego umjetnici.

Prvi angažman Prikrilove u Zagrebu nije bio dugog vijeka. Radilo se naime na tome, da se hrvatska opera ukine.

Na prijedlog tadanje Mažuranićeve vlade zaključi hrvatski Sabor, da se radi kazališnog deficita opera ukine. »Obzor« 26 travnja 1879 napada saborski zaključak, te kaže: »Vlada slijedila je takav naputak iz Pešte. Opera je postojala čak pod vladom bana baruna Levina Raucha.« »Obzor« pita, koje kazalište na svijetu nema manjka? Koncem ove sezone (1878-1879) bio je manjak od 4-5 tisuća forinti. Što je to za našu poreznu snagu od 8 milijuna forinti. Ukinuću naše opere veselit će neprijatelje Hrvatske.

»Vienac« od 28 ožujka 1879 (piše urednik August Šenoa), oštro napada ukinuće, hrvatske opere, naročito podbana Jovana Živkovića. Predbacuje mu, da je u nekom društvu izjavio: »Za dramu učiniti ću sve, za operu ništa. Vi Hrvati nećete imati svoje opere.« (Jovan Živković bio je Srbin.) »Vienac« na tu izjavu primjećuje, da to nije mala stvar, kada prvi banov doglavnik tako govori. Moglo bi se desiti, da i dramu ukinu, jer je i ona »hrvatska«. »Vienac« veli dalje da je dok je banom bio Koloman pl. Bedeković, natuknula jedna ugledna osoba (ne Hrvat), da bi se radi štednje opera morala ukinuti. Bedeković je na tu primjedbu energično uzvratio, da takova šta nikada ne bi potpisao. »Vienac« konačno ističe da sada imamo bana Ivana Mažuranića, čije ime sjaje među prvim zvijezdama, uzbuditelja hrvatske narodnosti u novijem dobu. On je slavljen pjesnik svog naroda u sadašnjosti. Dakle kako bi se moglo dogoditi ono, što se nije dogodilo ni pod Rauchom, Bedekovićem i Vakanovićem, i ako su oni bili izraziti unionisti.

Uza sve nastojanje cijele hrvatske javnosti, da se opera spasi, izgledalo je da će biti ukinuta. Opernim članovima koncem sezone 1878-1879 bude otkazano, pa je tako i Prikrilova dobila otkaz. Zadnja operna predstava davala se 13 svibnja 1879. Davan je »Quodlibet«. To je ujedno bila oproštajna predstava od Hrv. opere. Prikrilova oprostila se arijom Gilde iz »Rigoleta«. Oprostiše se: Denegri, Mirski, Lesička, te primadona Giunti-Barbiera. Svi su te večeri upravo obasipani cvijećem. »Obzor« od 14 svibnja 1879 u svom izvještaju o oproštajnoj predstavi piše: »Ljubitelji opere gledali su nekako snuždeno, slušajući pozorno, kao malo kada. Hoće li koji operni član ostati, još se nezna.«

Na 17 i 19 svibnja 1879 dali su operni članovi u kazalištu oprosne koncerte. Pjevali su: Lesićeva, Denegri, Mirski i Kratohvil. Sudjelovala je Prikrilova, koja je na tim priredbama pjevala Zajčevu »Ostavljena« i romancu iz Zajčeve opere »Nikola Šubić Zrinjski«. »Obzor« od 19 svibnja 1879 za Prikrilovu kaže, da tako divnih trilera još nismo čuli, kao što ih je ona izvađala. Uz burni pljesak nagrađena je Prikrilova sa dvije kite cvijeća.

Nastojanjem nove kazališne uprave, koju su 1 lipnja 1879 preuzeli Ivan pl. Zajc i Adam Mandrović, opera ipak bude spašena, makar i u skromnijem obliku. Općinstvo je sa velikim strpljenjem čekalo prvu opernu predstavu. 9 rujna 1879 opera je započeta sa »Faustom«. Kazalište je bilo dupkom puno.

Među silama nove operne sezone ali ne vidimo Prikrilove. Ona je otišla izvan domovine, da tamo potraži sreću i slavu. Prikrilova odilazi u Altenburg, koji je tada bio glavni grad kneževine Sachsen — Altenburg. Tamo je bila često gost altenburške princeze Terezije, velike prijateljice umjetnosti, naročito kazalište. Prikrilova je često pred princesom pjevala,

dapače i hrvatske pjesme, a te su se princesi Tereziji osobito svidile. U Altenburgu na tamošnjoj operi bude angažirana kroz godinu dana. U tom kazalištu nastupala je Prikrilova pod imenom »Thallberg«.

(Nastavit će se)

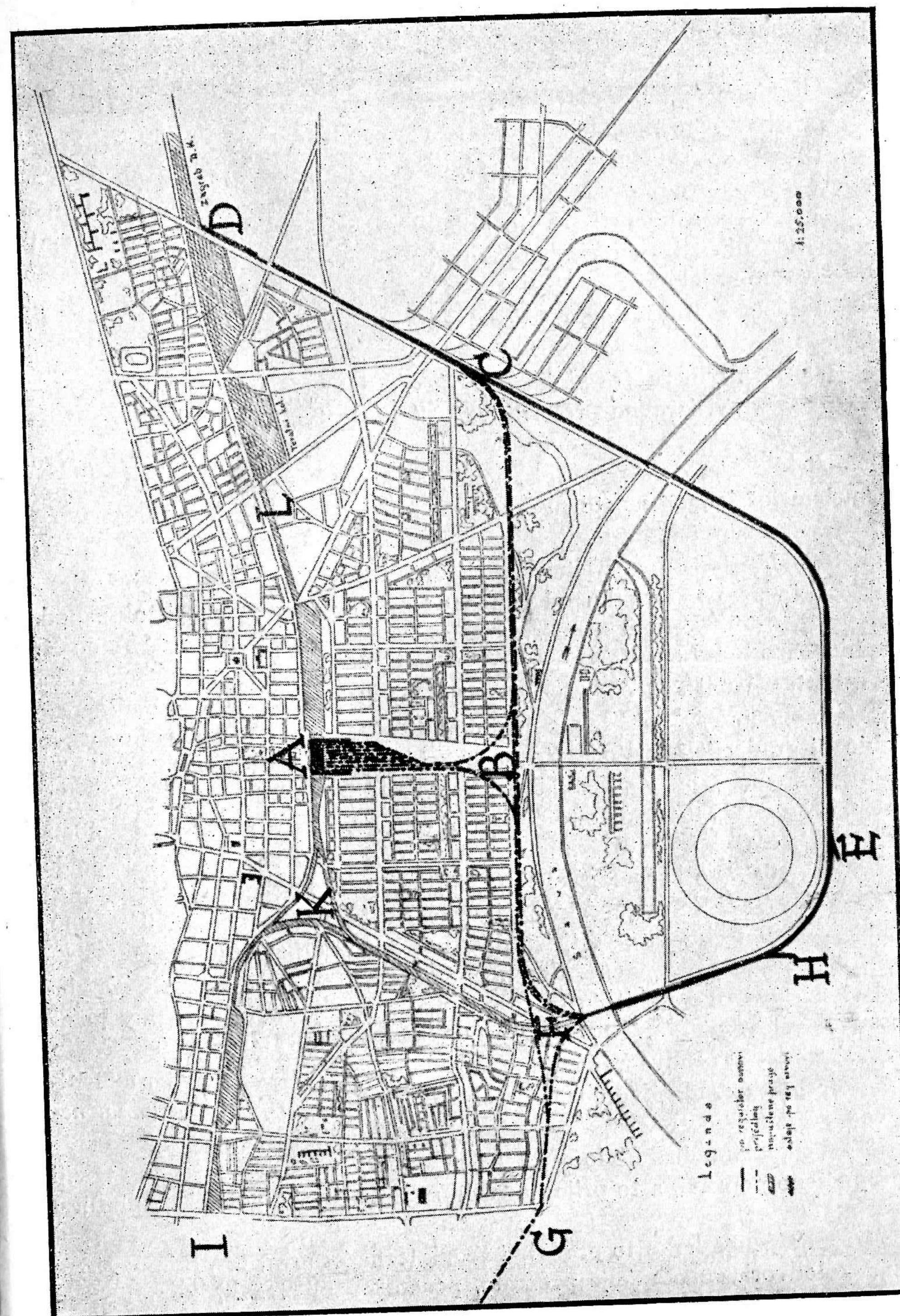
Ing. Mondecar:

GRAD ZAGREB I ŽELJEZNIČKO PITANJE U OKVIRU REGULATORNE OSNOVE

Nedavno sam u »Hrvatskom Dnevniku« priopćio bio članak o riješenju željezničkog čvora zagrebačkog obzirom na regulatornu osnovu. Stavio sam tada predlog, ako se regulatorna osnova već mijena, — a mijenjati se po mom uvjerenju bezuvjetno mora, — neka se osnovno pitanje ili kičma same osnove, tj. željezničko pitanje riješi **radikalno,** tj. tako da se unutar grada posve odijeli osobni saobraćaj od teretnoga, a sam osobni glavni kolodvor smjesti odmah iza sadanjeg kolodvora, tamo poprilici gdje se sada nalazi Paromlin, a navlastito da se pređe sa sistema »prolaznog« na takav »zaglavnog« kolodvora, jer se u Zagrebu i onako sve pruge svršavaju. Sve ovo pruža velike prednosti naprama projetku kakav je usvojen u regulatornoj osnovi, naime zadržava se doduše položaj kolodvora u srcu grada, ali se istodobno omogućuje posve slobodno i nesmetano širenje grada prostog od okvira željezničke pruge, sve do same Save.

Iz priležeće škice vidne su glavne, u spomenutom novinskom članku izložene sugestije koje u kratko ponavljam:

Novi bi se kolodvor situirao meridijonalno u produljenju Trga Kralja Tomislava (vidi skicu kod A). Odatle teku kolosjeci ravno na jug do Save, B, gdje se pruge dijele na istok i zapad. Na istok teče pruga C, gdje ulazi u prugu DE, koja je i dosadanjom regulatornom osnovom predviđena, te kod točke D ulazi u već postojeći ranžirski kolodvor, odakle kreće van grada prema Dugomselu, Bjelovaru, Osijeku, Beogradu itd. Prema zapadu pako vodi pruga do F gdje se razgranjuje. Jedan ogranak ide preko netom novosagrađenog mosta preko H u Sisak, odnosno Karlovac, Split i Sušak, a drugi vodi uz južnu periferiju Horvata G zatim Kustošije i Vrapča, gdje na pogodnom mjestu ulazi u stari kolosjek prema Zidanom mostu i Varaždinu. Čitava stara, sada postojeća pruga iz 60-tih godina XIX. vijeka, dakle od Černomerca I pa preko kolodvora Zagreb-Sava i takozvane Delte K i Botaničkog vrta i kolodvora Zagreb-Glavni, do Heinzelove ulice L, o t p a l a b i, a isto tako i postojeća pruga uz Savsku cestu od K do F. Sav bi ogromni prostor dakle sjeverno od linije GFB i C bio p o t p u-

noma oslobođen od transverzalne željezničke pruge i time omogućen neograničeni razvoj grada do tik pred Savu. Teretni bi kolodvor (LD) ostao, i posluživao bi se sa ranžirskog kolodvora, a pristupačan je lijepo sa Heinzelove ulice.

Iza ove nove željezničke pruge (FBC) ostali bi samo projektirani parkovi, športska igrališta i obalna šetališta, kako je to predviđeno u dojakošnjoj regulatornoj osnovi, a nikako stambeni blokovi. Prednost mog predloga jest u ostalom i ta, što regulatorni plan ne bi trebalo mijenjati što se tiče ulica i stambenih blokova, osim kod mjesta B, jer će tamo potrebni spojni lukovi zauzeti nešto više mjesta nego je projektiran zeleni pojas. Isto će u Horvatima od F do G biti nekih manjih promjena iz analognih razloga. To je sve.

Dakako da bi najprirodnije bilo, da se glavna pruga od kolodvora A preko B nastavi izravno preko Save. Ali pošto je evo sad sagrađen novi most FH, to je bilo nažalost potrebno da se načini spojna pruga FBC. Ovo ali ne isključuje, da se s vremenom provede taj projekt u cijelosti podignućem još jednog mosta preko Save kod B.

Napominjem još, da je pitanje zaglavnog kolodvora bilo tretirano već god. 1906-7 u tadanjem Tehničkom listu »Vijesti hrv. društva inženjera i arhitekta«, no za razliku od nazočnog predloga, u smjeru istok-zapad, čime bi isto bio otvoren razvitak grada prema jugu, ali samo od A do K. Međutim ovaj moj predlog riješava stvar radikalnije, jer su i potrebe odn. perspektive današnjeg Zagreba drugačije, no li one od prije 34 godine.

Istinabog da se gubi tzv. zeleni pojas A i B, nu kano naknadu za ovo dobio bi grad cijeli teritorij što ga zauzimaju danas oba postojeća kolodvora sa svima tamo nalazećim željezničkim postrojenjima, te sve njihove spojne pruge itd., u svemu oko 60 Ha, ili oko 105 jutara vrijednog zemljišta većim dijelom u središtu grada. Taj prostor velike cijene upotrijebio bi se za urbanističke svrhe, gdje bi se uz ino, u parkovima mogle smjestiti sve javne zgrade (muzeji, crkve, vijećnica, palača pravde, kazalište itd.), a koje se dosele htjelo graditi iza današnje nasipne pruge u Trnju (!) gdje bi bile skoro nepristupačne. Jer nemojmo sami sebe zavaravati: Doklegod stoji stara pruga, bit će sve sa sjeverne strane — »grad«, a s južne strane »Trnje«.

Regulatorna osnova kakva je sada prihvaćena, n e o d g o v a r a životnim potrebama grada Zagreba, *a nametnuta je za prijašnjih, nama nesklonih režima.*

Mišljenja sam, da bi bilo sada vrijeme, da se osnova podvrgne reviziji i propušteno popravi, a to prije nego li se investiraju golemi kapitali u nove građevine!

Dizanje pruge kako to predviđa regulatorna osnova, te preinaka i dizanje kolodvora uz održanje prometa, posao je toli težak, kompliciran,

dugotrajan i skup, da, bude li se radilo dojakošnjim tempom, ne će u dogledno vrijeme biti provedeno, te će kočiti trajno ne samo sam željeznički saobraćaj za vrijeme rada, već i sam razvitak grada, košto ga koči žalibože i danas. A tako će to biti i u budućnosti, ne bude li se za vremena našlo lijeka.

Ovim projektom kog sam ovdje tek letimično nabacio, konačno su izbačene iz područja grada sve radionice, sav teretni saobraćaj, a razvitku grada daje se velik i neviđen polet.

U pogedu troškova mora se pretpostaviti, da će podizanje svih pruga, nove velike kolodvorske zgrade, izbacivanje željezničkih radionica, i napokon gradnja brojnih velikih podvožnjaka kojih imade na tucete, progutati tako velike svote, da će one jamačno biti podjednake, ako ne i veće, od onih, da se izgradi sasma nova pruga po ovom projektu, ne obziruć se još kod toga na daljnji dobitak na razlici vrijednosti zemljišta kog bi trebalo nabaviti, i onog što bi se stekao napuštanjem svih pruga i obaju kolodvora od Heinzelove ulice do Črnomerca.

Još treba za laike spomenuti, da je osnovana pruga i kolodvor, koji bi se sve izgradili sasma neovisno od sadanjeg saobraćaja u posve slobodnom terenu, zamišljeni tako na visini od 5 m nad današnjim terenom, dakle tako zvani »Hoch-bahn«, da se već unaprijed za sve ulice istok-zapad, kojih trasa siječe nove kolosjeke, ugrađuju potrebiti podvožnjaci, tako da se nakon dovršenja tih naprava, oba saobraćaja, tj. željeznički i cestovni, bez ikakve smetnje mogu jednostavno pustiti u promet.

Toliko o tom projektu. A sada je na novoj gradskoj upravi i budućem i z a b r a n o m gradskom zastupstvu, da se za vrijeme pobrinu, kako da se regulatorna osnova u onim dijelovima, koji ovome stoje nasuprot, p r a v o d o b n o i z m i j e n i, i tako gradu Zagrebu napokon omogući idealan nesmetan razvoj, otstranjenjem željeznog obruča koji ga u obliku željezničke pruge sapinje, nedajuć mu disati dosele, a ne će mu dati ni u buduće.

L. Štampar:

STRAŠNA NOĆ U MOKRICAMA*)

ILI

NEROMANTIČNA PRIČA IZ ROMANTIČNOG DVORCA

»Divno!«, uzdahnula je čeznutljivo Mala, kad smo ušli u dvorac Mokrice. »Romantično!«

Starčić, vlasnik Mokrica, nekako je začuđeno na te uzdahe mignuo obrvama i slegnuo ramenima. Premetnuo je cigaru iz jednog ugla ustiju u drugi, ponudio nam, da sjednemo i započeo je neromantični razgovor o višeznamenkastim brojkama, uz neromantičnu toplu vodu, koju neki rado nazivaju i »čajem«.

Mala, ta romantična žena s čeznutljivim uzdasima, znatiželjno je pogledavala slike na zidovima, pokućstvo i ostale predmete, i prekidala s vremenom na vrijeme neromantični naš razgovor romantičnim pitanjima.

Tako smo u tim romantičnim prekidima saznali, da su neki knezovi i grofovi zapravo bili zidari i kroz nekoliko stoljeća gradili i zidali dvorac Mokrice.

Saznali smo i to, da u dvorcu nema duhova, već samo priličan broj sasvim običnih štakora, koji noću šeću tavanom i podižu strahovitu buku, no to današnjeg vlasnika Mokrica ni malo ne smeta, jer je već na tu buku navikao i vrlo dobro spava.

Romantična Mala je nezadovoljno uzdahnula. Valjda zbog nestašice duhova.

Najednom se starčić nešto uzvrpoljio:

»Ipak, nema tomu davno, dogodila se čudna neka stvar.«

Mala se pretvorila u uho.

»Bilo je to jedne tamne, mrke noći, pune vjetra i oluje«, započeo je starčić priču. »To, naravno, mora biti. Noć, vjetar, oluja i sve što u takvu priču ide. Zar ne?«, pogledao je Malu i osmjehnuo se.

»Dakle, legao sam te noći, kao obično i brzo zaspao. Probudio sam se nekako oko ponoći. To jest, nešto me je probudilo. Šum neki. Buka. Šta li? Sjeo sam na krevetu i prisluhnuo. Ništa. Nije se čulo baš ništa. Pomislio sam, da sam sanjao, pa sam opet legao i pokušao zaspati. Začujem opet šum. Iz tamnog kuta sobe dopro je taj šum. Brzo sam zapalio svjetlo. Ništa. Nigdje ništa.«

*) Donosimo ovaj napis s razloga jer je nadbiskupija zagrebačka kupila Mokrice, o čijim duhovima se mnogo priča. Op. ur.

»Duh«, dahnula je uzbuđeno i zadovoljno Mala.

Starčić je slegnuo ramenima i nastavio:

»Utrnuo sam opet svjetlo. Čekao sam, da se zvuk opet javi, kako bih ustanovio, odakle dolazi. Tada je opet šušnulo. Mnogo jače i glasnije, nego prije. Tamo negdje kod ormara. Polako sam u mraku ustao s kreveta i onda poletio prema ormaru. Najednom sam osjetio strahovitu bol na tabanu desne noge. Strašno! Kriknuo sam.«

Mala je rukama prekrila lice i prošaptala: »Divno!«

»Pa, možda i nije bilo tako divno«, primjetio je starčić. »Na moj krik uletio je sluga u sobu i upalio svjetlo. Pogledali smo se. Na žalost, nije bio duh. Bosom sam nogom stao na ježa! Pravog, živog ježa, koji je inače u kuhinji lovio žohare, kojih također, kao i štakora, ima priličan broj. Svakako, mnogo više nego duhova!«

Nasmijali smo se i pogledali Malu. Oči su joj od bijesa sjaje. I suze su joj vrcnule na oči.

Promrsila je kroz zube: »I pravo mu je, što je na ježa stao. Tek je šteta, što nije obim nogama!«

Sirota romantična Mala u neromantičnom vremenu!

Spectator :

ŠETNJE GRADOM DOKONOG PURGERA

523. Ispred Novog Sajmišta uređen je nedavno prostor za »Staru kramu«, koja se dosele prodavala na mjestu duž hodnika same Heinzelove ulice, pa je bila nakana da se cvo mjesto oslobodi. Umjesto toga je jedan dio krčmarskih daščara premješten na ona mjesta koja se željelo osloboditi. Dakle »bûde« sa starom kramom proć, a one odurne krčmarske daščare na mjesto njih na bankete Heinzelove ulice. Još k tome su svojim stražnjicama okrenute pločniku dakle i glavnome ulazu u sajmište. Po našem je mnijenju prije bilo manje ružno.

525. U Domu gradskih namještenika na Sljemenu postoji jedan veliki minus, a to je, što svatko, tko god dođe onamo, bio gost ili kaka mljekarica, težak itd. mora, a da dođe u tzv. »šank«, koji ujedno služi kao pisarna, blagajna, telefonska sobica, ukratko SVE, — prolaziti kroz dvoranu blagovaone! To silno smeta i poslugu i goste, koji sjede za ručkom odn. večerom, a nije, obzirom na mnogobrojne predmete koje ti seljaci, šumari, radnici itd. nose, niti estetski. U onoj zaglušnoj galami, halabuci suđem i dozivanju narudaba, nije telefoniranje u šanku moguće. Nanovo stigavšem gostu, koji bi htio da se upita za ev. slobodnom sobicom ili krevetom, nitko ne dođe ususret, nezna gdje bi se i na koga obratio, jer malo je komu poznato da za sve ovo mora prije proći kroz salu u šank. Trebalo bi dakle, 1) Od stubišta odijeliti makar još kako malu, ustakljenu portirsku ložu sa telefonom, pultom, prijavnicama, etc. te zidnim tasterom za dozivanje primajućeg personala, ako bi isti bio otsutan kod dolaska gosta. 2) Ulaz za ljude radničkog i seljačkog staleža koji dolaze sa živežem, materijalom ili alatom, otvoriti sa južne strane direktno u kuhinju, da se spriječi njihovu vječitu povorku u oba smjera kroz blagovaonu, i napokon 3) U I. katu ležaonu razdijeliti tako, da ispred svake sobe bude po jedan dio, a umjesto prozora staklena vrata. Stanje kakovo je danas, omogućuje po noći, kad je prozor otvoren, svakome koraknuti u tuđu sobu, gdje npr. gospođe i djevojčice spavaju. Zajednička pako ležaona za one, koji takove nemaju ispred sobe, bila bi u sredini, dio, košto je i danas, odnosno morala bi se takova, ako se već smatra neophodnom, — što po mome mišljenju nije, — drugdje improvizirati.

526. Nešto o nasadima i drvoredima. Bogovićeva ulica ispred Štedionice, ma da je predviđen poseban prostor za to, nije providena drvoredom, jednako vrijedi za Berislavićevu ulicu, gdje bi se moglo zasaditi bilje koje u sjeni dobro uspijeva. Tako i iza kazališta, gdje ona pustoš vapi za nečim zelenim. Jukićeva ulica zasađena je drvoredom samo do Pijerotijeve, a dalje ne, premda je predviđeno. Isto na početku Pantovčaka, gdje prostor bivšeg pravoslavnog groblja služi tek dogodice prodavačima lubenica za njihovu robu.

527 Petra Petretića trg kod Sv. Petra ima jednu trokutastu plohu određenu za nasad, a jednako imade u asfaltu kod crkve izuzet jedan kružni prostor za zasađenje jedne lipe npr. (a ne opet vječnog dosadnog javora kojim neka nas napokon jednom poštede!). Ne bi se smjelo ama baš SVE trpati samo na Kralja Petra trg, a podalje zijevaju praznine. Pred glavnim Kolodvorom na peronu imade na jednoj strani 6 a na drugoj 5 stabala, jer se jedno posušilo, izvadilo, ali ne i nadomjestilo.

528. Na Bartuovom trgu prigodom otstranjenja transformatorske kućice, dio se asfaltirao, kod česa se zaboravilo (!) da simetrija tamo traži 1 drvo, koje, da se odmah na to mislilo, nebi trebalo asfalt trgati, kod česa je radna snaga (to nije danas nesreća jer imade toliko nezaposlenih), utrošena uzalud, dok će se materijal pretopiti i basta.

529. Na sjevernoj strani Zrinjevca imade samo 3, i to neuredno zasađena drva, a posvuda na tom trgu, ponosu starog dijela grada puštaju se, kad koje drvo biva oboreno od vihra itd., ona mjesta prazna. Tako bi pomalo mogao čitav perivoj opustiti. Čim se kasnije drva sade, tim su dulje tanka i herblasta.

530. Na pilonima kazališta djeluje nezgrapno ono ljuštenje žbuke. Asfalt na povišenom peronu naokolo zgrade mnogo je raspucao, uleknut, pružajući kad je kiša, mnogobrojne lokve što smeta i noćnim posjetnicima kod izlaska iz glumišta. Spada li to na grad ili erar? Isto na zapadnoj strani one rešetke, smještene tamo prigodom preuređenja centr. loženja u pokos perona, nisu još do danas oličene, a niti pokos uređen. Nemarnost, koju stranci dolazeć u kazalište, nazivlju s pravom jednim »šlamperajom«. Na istočnom kandelabru kod rampe, razbita kugla od mutnog stakla za zaštitu sijalice. To već pol godine. Dokle će?

531. Na Zrinjevcu srednja poprijećna aleja spajajuća Đorđićevu sa Berislavićevom ulicom jedina još nije poasfaltirana, a treći od četiri vodoskoka bio je zadnji, smješten pred više od 40 godina, pa bi bilo samo logično da se i u četvrto polje, što ga stvara križ aleja, nešto smjesti? Tom bismo zgodom opet potakli pitanje smještenja Frangešove djevojke »čežnje« koja bogtepitaj gdje u kakvom skladištu »čezne« za svjetlom sunca? Ne velimo da bi se ta imala na Zrinjevcu smjestiti, jer je to mjesto suviše bučno i distancno, ali nekud drugud bar.

532. T. zv. Meteorološki stupac. odnosno sit venia verbo njegovi ostaci ostataka, koji pretstavljaju jednu bruku za grad košto je naš, nije niti modernim registrirajućim spravama snabdjeven, a niti one koje su pred pol stoljeća bile savremene, više ne funkcioniraju. Nigdje danas više nema tog, da gradski radnik dnevice (a katkad ni to ne) bilježi olovkom temperaturno i tlačno stanje. Aneroid na istočnoj strani pod gustom zaštitnom mrežotinom, tako da se niti ne vidi, djeluje osebujno. Postavljen je tako visoko da ga samo ljudi od 1,84 m visine pa naviše, mogu razgledati, dakle jedva 4 po sto muškaraca, a ako uračunamo i žene onda 2 po sto od svih ljudi u najboljem slučaju. Ona busola, kojom smo se mi djeca znala sigrati uzbibajuć ju ključićem, fali već 40 godina. Sve je to tako očajno i tako daleko od jednog »meteorološkog stupa«, kakav imade npr. trgovište Laško u Sloveniji, da sasma ozbiljno predlažemo, ili modernizirane ili otstranjenje. Ipak, mislimo, da je gradska općina, kad je preuzela od pok. Holzera taj DAR na čuvanje, — dužna istog i u redu održavati, ne samo defakto nego pače i de jure.

533. Kod sasma novog Fizikalnog Zavoda na Marulićevom trgu izveden je asfalt odmah, dok ga kod za 2 decenija starijeg Kemijskog blizanca mu nema, ma da logika iziskuje da ga na prednjoj strani, pored mnogo frekventnijeg Pučkog Sveučilišta prije treba no li kod Fizikalnog.

534. Na trgu kralja Aleksandra na zapadnoj strani kod šiljka trokutnog nasada, asfalt je tako istrošen i neuredan da kod svake kiše u onim ulekninama voda stoji, a kad je lijepo, naravski, kod špricanja opet, akoprem bi se sa par dinara to dalo urediti, kad bi bilo volje.

535. Na Svačićevom su trgu nasade ove godine doduše nešto obnovljene a one mrežnaste ogradice nekako popravljene i zakrpane, ali se nitko nije sjetio da treba gvozdene predmete, naročito na prostom uzduhu i oličiti pa ih sad rđa izjeda nemilosrdno. Nove stajat će više nego farba.

536. Isto vrijedi za ogradice oko Knjižnice i Bulićevog spomenika, gdje je ogradica mjestimice tako propala da čitavi komadi otpadoše, koje dakako nitko ne nadomještava. Prije 2 godine tamo su srušeni bili oni vitki jablanovi na sjevernoj strani palače, kojom je prilikom ogradna cijev savinuta i tako stoji već godinama, a stajat će valjda do vijeka.

537. Još stoje oni famozni stupići na Dolcu prema župi Sv. Marije, koje smo u ovim recima već ožigosali, a koji bi možda imali da pretstavljaju neku barijeru za obranu invazije divljih kola sa Kaptola, što je međutim izlišno, jer je Dolac za 14

cm nadvišen i za kola nepristupačan. Osim toga stupići stoje nekako herblavo i pijano, poput noćnih hahara. Isto onaj ostatak kaldrme ispred župnog ureda još stoji, a između onih prastarih reški niče trava i korov. Kao starina nije loše, ali je onda trebalo rađe druge, vrijednije starine ostaviti a ne baš najslabije.

538. Kod ulaznih stepenica Higijenskog zavoda odnosno Škole, poradovasmo se ukusnim brončanim kandelaberima s okruglim rasvjetnim tjelesima u stilu, ali gle jada iznenada: nestadoše! Naumice ili slučajno?

539. Na samoj palači Škole Narodnog Zdravlja netko je uništio na južnoj strani kod ulaza jedno rasvjetno tijelo, što još ne mora biti uzrokom da se za isto ne postara nadležni. U kakvom si kolu, onako igraj.

540. U svima šetalištima i nasadima opaža se opće pomanjkanje klupa.

541. Već se opetovano u javnosti pa i u ovim retcima nastojalo potaknuti mjerodavne na izdanje jedne redarstvene zabrane onog nesnosnog piljenja drva motornim pilama jer je to nedostojno jedne kulturne sredine košto je naša, a onemogućuje intelektualcima svaki rad i odmor tjerajući ih u očaj. To se sve odnosilo na pilenje danju. Ali da se nađe netko, tko si pod večer dade dovesti i složiti ispred kuće vagon od 6 hvati cjepanica, pa onda udri: pili i siječi od 6 popodne do 5 ujutro, dakle bukvalno i doslovce: čitavu božju noć, košto se to nažalost desilo piscu u susjedstvu takorekuć visavis u našoj ulici, pet minuta od gradskog centra. — to nitko živ tko to nije sam na svoje oči i uši doživio, vjerovao ne bi. Nitko u cijelom kraju nije te noći oka stisnuo. Pa ipak si utvaramo da posjedujemo civilizaciju. Dosta žalosno.

542. Kudgod se okreneš: žice i opet bodljikave žice isprepletene u 4, 6, 8 redova pa još i unakrst. Tako navlastito u predjelu »Tošovac« (prije: Naumovac) gdje je sve ama baš zabarikadirano bodljikavožičnom ogradom. A unutar šta je? Ništa. Livade ili pusti pašnjaci sa po kojom šikarom akacije, koje će jednom služiti za gradilišta. Jednom. Bodljikave su ograde u intravilanu, dakle građevinskom užem reonu zabranjene, bar s uličnog lica, pa se ipak na taj propis nitko ne obazire. U ostalom smo doznali da u kulturnim, zbilja kulturnim zemljama. tako primjerice u Australiji ili Danskoj, Islandu itd., a vidjesmo to i u filmovima, — nijedna bašća puna prerazličitog prekrasnog cvijeća i voća, nema ograde, pa ni prema ulici, a nekmo li susjedu, već su ti krasni. ogromni kompleksi vrtova prelazeći jedan u drugi, jedan nadasve lijep, i o uljudbi njihovih vlasnika i stanovnika svjedočeći pogled. Možda ćemo za 200 godina i mi dospjeti tako daleko. Možda.

543. Neobično je što otvoreni tržni prostor u Trešnjevačkoj četvrti leži neposredno baš uz sam kanal Jelenovačkog potoka, što je ne samo nehigijenski već zapravo i neestetski. Mislimo da bi jedno od dvoga valjalo učiniti: ili kanal presvoditi ili tržište premjestiti.

544. Na evangeličkom groblju I polje nasuprot arkada postoji jedan skroman grob s drvenim krstom i imenom, koje ovdje iz shvatljivih razloga prešućujemo, a na samom podnožju groba je jedna ovelika bijela limena ploča na kojoj crnim i crvenim pismenima piše: **Maloprodaja vina, pive i rakije!** Može li biti veće blasfemije, ili je pokojnik bio birtaš pa mu je to neki simbolični natpis, svakako je stvar po naš kulturni nivo značajna. Zašto se to radi?

545. U Mikloušićevoj cesti dešava se češće da prolaznici. pa tako i pisac, vidi skupinu od 5—6 mladih zdravih i jakih mladića, gdje sjedeć na gradskoj dvokolici s namotanim gumovim šlauhom, mirno sjede, zauzmaju slikovite, poze kao da se žele fotografirati, odnosno razgovaraju puše cigarete i zjake prodavajuć. Zatim stanu, dakako sa kod toga običajnom sporošću, špricati debele mlazove skupocjene vode ispirajući onu spremexiranu ali i onako maksimalno čistu cestu, jer je kroz noć pljusak upravo curkom lijevao, a i sada dok to rade, kiša pomalo sipi. Trostruka šteta: Materijalna, fizička i socijalno-moralna. Dok ljudi tako rade, jasno je, da smo od ma kakve vrste socijalne ili solidarno-kooperativne pravde ma kojeg ideološkog smjera ili kalibra još na hiljade milja daleko. Nad tim ljudima mora nažalost vječito da stoji žbir.

546. Lane se davala drama »Albatros« od domaćeg jednog mladog ali vrlo darovitog pisca. Navlastito je vanredno uspio od Mirjeva famozno prikazan tip starog autonomaša-dalmatinca, kova Bajamonti. Nije trebalo tog mladića prestrogom kritikom, odnosno skidanjem komada s repertoara, obeshrabriti. Drugda smo opet neukusno-liberalni i hvalimo i gdje netreba.

547. Između Crikveničke i Kraljevičke uzduž, odnosno Trsatske i Selske ceste poprijeko, na parceliranom kompleksu kč 5676 Beton DD u likvidaciji, dakle na najljepšem kraju Trešnjevke, nastalo je 5 novih građevnih blokova u vidu ljestava, od kojih srednje 4 ulice iliti kvazi priječke na lojtrama, iz ne znamo kojih razloga nisu imenovane, ma da se tamo razvija lijepa građevna djelatnost, a i ceste su otvorene i uređene. Zašto? Kako da oni stanovnici označe drugome gdje im kuće leže?

548. U dnevnicima pokrenuto je i raspravljeno »pitanje«, ma da već odavna riješeno, kamo da se zapravo da postaviti Tomislavov spomenik. Imade i predlog, da se isti smjesti na Svačićev, odnosno Starčevićev trg. Ne gledeć na okolnost da je potonji trg mnogo premalen i odveć postrance da primi tako monumentalan spomenik, zatim da je nonsens za jedan gotovi spomenik koji je **komponovan** za izvjesno mjesto, ići tražiti odjednoć drugo neko mjesto, koje je kome možete bolje po ćefu, a napokon i nelogičnost da Tomislav dolazi na Starčevićev, a Starčević po tome na Tomislavov trg, — bilo bi šteta i zbog onih lijepih stabala koje bi, jedva što su se razvila, imala pasti žrtvom toga razmještaja. To je šaljivo moglo bi se reći. Mnogi drže, da bi odabrano mjesto ispred samog kolodvora, — kamo bi zapravo spadao, — vele, — spomenik jednom ministru saobraćaja, košto je u Pešti Baroš ev, — bila unutarnja nedosljednost, dok drugi predlažu stajalište južno od Paviljona, dabome licem prema kolodvoru. Treći opet misle da bi ga valjalo okrenuti prema dolazećem putniku dakle doduše na polukrugu ispred blagajničkog rizalita stanice, ali repom prema Gradu. Sve ovo su samo djelomično shvaćene koncepcije. Jednako ne bismi se složili s prigovorima koji se iznašaju u pogledu vreve i tramvajskog prometa blizu tog mjesta i traže »mira i sabranosti« za posmatranje umjetnine. Tu valja tražiti kompromis, pa mislimo da je taj i nađen, onako kako ga predviđa sam tvorac djela, tj. onako kako je odlučeno. Tamo imade mjesta i za poprsja Mihanovića odn. Runjanina, kao simbola naše himne, a da spomenik kralja gleda prema svome narodu, dakle gradu, jasno je, tim više, što će tako biti najljepši i prostrani vidik, profil, gledan sa trga Esplanade. Nemojmo dakle opet iznositi u posljednji čas neka gledišta, koja su ranije jur raspravljena, i — odbačena, već se radujmo rađe tom velikom djelu koje će nam služiti na ponos, a ovjekovječiti naš milenij.

549. Neobičan je i ružan pogled na ono monumentalno takoreći stepenište sa (nekoč) lijepim dverima, vodeći sa sjeverne strane u zgradu Dekanata Medicinskog fakulteta. Ovaj je ulaz zapušten i napušten, odnosno točnije govoreći: nije nikad ni bio rabljen, već je od samog podignuća zgrade, god. 1911, odmah zatvoren i od toga časa neprestano tako. Razvaljene, zjapijućih reški stepenice, nahereno parapetno ziđe, posvuda niče trava i korov, kapija se već naherila, na pragu netko od namještenika uzgaja već godinama cvijeće, — sve ovo govori za riješenje: Zazidajte vrata, otstranite stepenice, i bit će logike i decentnosti u tom svem. Čudni smo katkada.

550. Breščenskoga ulica, tamna poput roga i posvema neuređena, bez pločnika, puna blata i otpadaka, i ako skoro posve izgrađena modernim 4-ero i 5-terokatnicama, što upada u oči tim više, što je tek kojih 50-tak metara udaljena od uprav bajno rasvijetljene Zvonimirove avenije. Zašto

tako maćuhinski na jednoj a toli splenditno na drugoj strani?

Nedaleko Tomašićeva i Bulićeva ulica, posvema izgrađene i gotove, samo im manjka predviđeni drvored! Prostor za potonje je načinjen, banket izravnan, a stabala nema. Sad u jesen je hora da se to izradi. Nevalja sve da ostane samo na papiru.

551. Iz doba blažene kuenovštine preživjeli su neki, danas više no n e u m j e s n i n a t p i s i na našim javnim zgradama, npr. »Kr. zemaljsko rodilište«, ili čak još čudniji: »Kr. zemaljsko kazalište«. Mislimo da je zbilja vrijeme da se na Talijinom hramu postavi naslov, što on stvarno jeste: »Hrvatsko Narodno Kazalište«.

552. Mnogo je prijedloga u posljednje vrijeme uskrslo o smještavanju toli potrebite g r a d s k e v i j e ć n i c e. Kad je već učinjena po tadanjim upravljačima grada ona neoprostiva pogriješka, da su gradilišta na zakladnim blokovima jednostavno rasprodana, umjesto da su se upotrijebila, i l i b a r r e z e r v i r a l a za Vijećnicu, — to treba bar sada, kad je ta griješka uviđena i pokajana, nastojati da se i opet ne desi, da se za sve i sva nađe i mjesta i sredstava, samo za gradski dom ne. Jer nemojmo se zavaravati: Vijećnica nije ustanova koja može stajati ma gdje u gradskom području. Ona **mora** da stoji u srcu gradskog života. Kad već, žalibože, ne u samom središtu, ko-što je to trebalo, a i m o g l o biti, a ono bar: što bliže! Tako smo u ovim retcima natuknuli sugestiju da se izgradi Svačićev trg. On je blizu centra, lijepa položaja, imade na zapadnoj strani i mogućnost »dependance«, a žrtvovati taj prostor ne znači, kraj tolikih blizih prostih i zelenilom providenih prostora i vrtova, ništa.

Možda bi bilo uputno, pomisliti i na ovu alternativu: Donjogradske srednje škole, bez potrebe previše centralizirane, što znadu svi koji imaju s time posla, — valjalo bi decentralizirati. Grad bi u zamjenu dao svoje zgrade u gornjem gradu, event. i po novom stilu. Na dobivenoj zgradi na Wilsonovom trgu podigao bi još 2 kata, fasadu modernizirao, sve zajedno skupio u lijepu sažetu arh. cjelinu, a stražnja krila spojio traktom, tako da bi zgrada bila zatvoren blok sa velikim dvorištem. 4 kata bila bi dosta za sve urede. Representativni pako dom (Stadthalle ili ev. i Podrum) gradio bi se posebice u centru, npr. na uglu Deželićeve itd. Mislimo da bi to bilo dobro i ekonomično riješenje. Zide je te zgrade neobično jako i debelo, a gradilišta ne bi trebalo. Vijećnica bila bi sasma dosta blizu gradskom centru a i prometne veze su uzorne.

D R U Š T V E N E V I J E S T I

Sjednica upravnog odbora. Dne 10. listopada t. g. održao je upravni odbor našeg društva svoju sjednicu, na kojoj su raspravljeni neki tekući poslovi, pa su primljeni i slijedeći novi članovi, i to: Barle Janko, kanonik; Čačić Dr. Fedor, odvjetnik; Gregorčić Vilim, major u miru; Horvat Dr. Rudolf, profesor u miru; Jedlovski Dr. Josip, odvjetnik; Junghof Bartol, profesor u miru; Matizović Ing. Dragutin, ravnatelj Direkcije šuma u m.; Mintas Dr. Matej, odvjetnik; Pavlović Ivan. župnik; Vinković Dr. Milovan, liječnik zubar; Podhorski Stjepan, arh. prof.; Röder Miroslav, carinski posrednik; Rubelli Vjekoslav, ljekarnik, svi kao redoviti. — Zatim kao podupirajući: Balley Emanuel, pukovnik u m.; Drobila Stjepan, kućevlasnik; Hrnčić Dr. Fran, bankovni činovnik; Petanjek Dr. Maksimilijan, profesor; Vinković Dr. Zvonimir, advokat; Zadrović Dr. Vilko, vladin savjetnik u m. i Žic Nikola, profesor.

Izbor novog upravnog odbora. Pošto su dovršene sve predradnje zaključeno je, da se izbor novog Upravnog odbora našeg društva ima obaviti u nedjelju dne 10. prosinca 1939., u 10 sati prije podne u Gradskoj vijećnici na Radićevom trgu.

Nedjelju za dan skupštine izabrali smo zato, da se svim našim članovima naročito privrednicima omogući, da mogu u što većem broju na skupštinu doći. — Članovi će za skupštinu dobiti posebne pozive, a l i i h i o v i m p u t e m p o z i v a m o, da izvole svi na skupštinu doći!

Društvene čajanke. Dne 15. listopada t. g. imali smo u našim udobnim prostorijama ove sezone našu prvu čajanku, koja je vanredno lijepo uspjela.

U umjetničkom programu sudjelovali su: gđa Jelka Brajša, koja sa svojim ugodnim i dobro školanim glasom kod naših članova već od prije uživa lijepe simpatije, koje su ovaj put znatno porasle, jer ona svoj lijepi i ugodni sopran sve više usavršuje. — G. Zdenko Šir — ma da još studira pjevačku umjetnost — već sada raspolaže sa lijepim i ugodnim glasom tako, da obećaje najbolju budućnost. — Dražesna mala učenica Dječjeg carstva Blankica Travinić i ovaj nam je puta priredila lijep užitak izvodeći nam svoje baletne točke. — Pratnju na glasoviru imali su gđica Lea Šafranek i đak Fredo Došek, pa su oboje bili odlični i precizni.

Na čajanci su nastupili i supruzi Štef i Vana Keglević izvodeći najmodernije plesove s kojima su upravo animirali prisutnu mladež.

Postavili smo si princip kod ovakovih priredaba davati prednost našim članovima i njihovom podmlatku, pa nam je to ovaj put potpuno uspjelo, a nadamo se da će nam to uspjevati i u buduće.

Jer nam je ova čajanka u svakom pravcu lijepo uspjela takove ćemo davati češće, a po mogućnosti svakih 14 dana. — Opazili smo da je to želja i naše omladine, a svakako je i u interesu našeg društva jer: na mlađima svijet ostaje! To smo i učinili pa su isto tako održane veoma uspjele čajanke 5. i 14. studena. Jer je to naročito omladini omiljelo. mi ćemo nastojati i u buduće i naše mlađe u svemu zadovoljiti.

Predavanje Ing. Erlih Đure o periferiji i njenim pitanjima. U prostorijama Društva Zagrebčana održao je u utorak 14. t. mj. gradski viši inžinjer gosp. Erlih Đuro pod gornjim naslovom jedno vrlo zanimivo i aktuelno predavanje, u kojem je na vanredno sugestivan, stručan i eruditivan način iznio ponajprije analizu i bit periferijskog problema, njegove komponente s tehničko-ekonomske kao i socijalne strane, a zatim dao niz sugestija na koji bi se način imalo pristupiti njegovom rješenju.

Prikazavši genezu ilegalnih naselja, od njihovog samog začetka god. 1919. do prve krize 1928., a zatim u deceniju 1928—1938. njihov maksimum razvitka do današnjeg dana, predavač je jednim nizom jasnih, uvjerljivih primjera iz stvarnih činjenica, uočiv ponajglavnije tipične slučajeve i osvijetlivši ih sa strane tehničara, upravnika, ekonoma i socijologa kao i higijeničara, nastojao a i uspio dati obrise periferijskog pitanja, kao i **sliku ovog predjela** grada sa svojih 840 hektara površine, 12 hiljada kuća u kojima stanuje oko 75.000 stanovnika, dakle trećina žiteljstva grada. Istaknuvši različite načine na koje može nastati, a i stvarno nastaje jedno »divlje« naselje, ukazao je na teške propuste, koje su skrivile bivše gradske uprave time, da ovu životnu potrebu: ilegalnu građevnu djelatnost, nisu htjele ili znale da pravodobno kanaliziraju i svedu u takove forme, koje, i pored još neimavše regulatorne osnove, ne bi danas ni malo sprječavale njezinu provedbu, umjesto da danas čine jedan Circulus Vitiosus, jer je notorno, da se doduše stvaratelji divljih naselja ispričavaju opravdavajući svoje divlje gradnje potrebom zbog nedonošenja regul. plana, dok je istodobno činjenicom, da baš postojanje i bujanje tih istih divljih naselja, donošenje i provedbu regulat. osnove u najvećoj mjeri upravo sprječava.

Predavačevi izvodi i pogledi na stvarne potrebe gradske općine kao cjeline, rukovodeći se vazda načelom da treba prihvatiti ono, što je po gradsku općinu najpovoljnije, nadalje njegove perspektive na ostvarenju zamisli o terapiji tog bolesnog stanja periferije iza što je dao iscrpivu sliku dijagnoze, najzanimiviji su dio predavanja. Sugestije u tom smjeru dao je obzirom na kod nas vladajuće posebne prilike, te iznio niz mjera koje bi trebalo poduzeti, kako bi se daljnje bujanje i porast tih naselja (godišnje 800

kuća) ubuduće obustavilo. Te bi mjere u glavnom bile: Stavljanje pod kontrolu imigracionog strujanja, odnosno, bar dok se ne poduzmu najpotrebnije mjere za asanaciju, — njegovo obustavljanje što se tiče periferijske kolonizacije. Davanje radne prilike na ladanju izvođenjem elektrifikacionih, melijoracionih, odnosno radova oko autostrada, te navraćanje imigracione struje u obratnom smjeru od dojakošnje (»Landflucht«). Raseljivanjem odn. premještenjem pojedinih periferijskih gnijezda u zdravije, uređenije nove četvrti, u vezi sa zemljišnom politikom grada. Obrazovanje građevnih zadruga sa mogućnošću višekatnih gradnja, i napokon prilagođenje regulacionog plana postojećim, bolje i uređenije građenim ilegalnim naseljima npr. Jošavska ul., Palić, Vranovina itd.); čime bi se velik broj dosele divljih kuća, koje su uredno građene, a stoje u građevnom pravcu samo ne u oficijelnom već na svoju ruku skrojenom, — lijepo nostrificirale.

Predavanje popraćeno grafičkim i statističkim materijalom, bilo je od prisutnog brojnog slušateljstva, među kojima vidjesmo i novog šefa gradskog tehničkog odjela grad. savjetnika Ing. Zemljaka, saslušano sa napetom pažnjom — koje je na kraju nagradilo vrsnog predavača živim pljeskom.

Sa izleta u Vinagoru 1. X. 1939.

Izdavač »Društvo Zagrebčana«. — Odgovorni urednik Stjepan Stiegler, grad. senator, Zagrebački Črnomerec br. 34 (telefon br. 24-817). — Uredništvo i uprava: Berislavićeva ul. 20/I kat. Telefon 24-383. — Tiskara »Tipografija« d. d. u Zagrebu, Preobraženska ul. br. 6. — Za tiskaru odgovara Ivan Ivanković, Selska cesta br. 47.